

Rethinking the Impact of the Liberal Arts III: Rhetoric

Conference at the Institute for Philosophy and Social Theory (IFDT) in
Belgrade on

26 January 2019.

Reader

I. Aleksandar Pavlović: Poslednji Đindjićev govor: Predavanje koje se zove
Nacionalizam i patriotizam, odrzan studentima u Banja Luci 21. februara
2003. godine, 15-ak dana pred smrt

Od nacionalizma do patriotizma¹

Poslednje predavanje Zorana Đindjića, održano studentima banjalučkog univerziteta 21.02.2003, datuma koji pamtimo po pokušaju atentata kod hale Limes.

Ovo nije predavanje u naučnom smislu, nije ni govor u tradicionalnom smislu, nego je naprosto pokušaj da se jedna tema osvetli sa jedne možda neobične strane i dopuni argumentima. Banski Dvori u Banjaluci su dobro mesto da se pokrene proces razmišljanja koji će možda nekim od vas doneti pomak u razumevanju stvari bitnih za vaš život.

Suština svih organizovanih sistema, bilo da su pojedinačna živa bića ili zajednice, države ili društva, je to da se nalaze u nekom okruženju koje na bitan način utiče na sudbinu, opstanak, uspešnost tog organizma. Veoma je važno za taj organizam ili organizaciju da razume svoje

¹ Izvor: <https://pescanik.net/od-nacionalizma-do-patriotizma/>

okruženje, da, ako je moguće, ustanovi neke pravilnosti u ponašanju tog svog okruženja i da mu se prilagodi.

Naravno, postoje retki izuzeci, kada je organizam u stanju da toliko utiče na svoje okruženje da mu uopšte nije važno šta se u tom okruženju dešava, jer ga on definiše. Primer je Amerika danas, organizam koji smatra da uopšte nije bitno šta se događa u svetu, koji je prirodno okruženje te zemlje, nego smatra da je ta zemlja toliko moćna da može oblikovati i dizajnirati svoje vlastito okruženje.

U istoriji su se nekoliko puta pojavili takvi primeri, koji su vodili sudaru sa realnošću. Ispostavilo se da nijedan organizam, bilo da je država ili ideologija nije dovoljno moćan da kontroliše svoje okruženje. Svako ko je to pokušao, na kraju je propao, od Rimskog carstva do danas. Još je Čarls Darvin kao veliko saznanje formulisao: „U surovoj borbi za opstanak uspevaju, ne ni najveći ni najjači ni najpametniji, nego oni koji se najbrže prilagođavaju promenama u svom okruženju“. To je formula uspeha.

Onaj ko misli da je njegovo okruženje samo pozornica na kojoj on definiše svoja pravila, izvesno vreme može da živi u toj iluziji. Posle izvesnog vremena on se sudara sa posledicama svoje arogancije i na kraju strada. Znači, suština je u tome da svaka zajednica realistično shvati svoje mesto u jednom mnogo većem sistemu koncentričnih krugova: tu je najpre njegov region, zatim šira zajednica, kontinent, pa potom celo čovečanstvo. Važno je pokušati da se otkrije koje su ravnomernosti i zakonomernosti u ponašanju tog okruženja i iskoristiti ih za svoj interes. Treba naći svoje mesto. Onaj ko se tome slepo suprotstavlja, na kraju strada kao Don Kihot koji se bori sa vetrenjačama.

Nije dobro ni kada zajednica naprsto parazitira na logici svog okruženja. Ona treba da živi svoj individualni život, ali tako da izbegne opasnosti koje ne može da savlada. Neizbežno je da ona ponekad dobije i poneki udarac, jer se ne može sve predvideti i često se dešavaju neočekivane stvari.

To je neka opšta teorija društva i koliko god izgledala trivijalno, vrlo je poučna, jer smo je mi kao narod često zanemarivali i tražili opravdanje u tome da mi nismo ovde, u ovome svetu, jer smo nebeski narod i za nas pravila ovoga sveta ne važe. I tako smo plaćali ovozemaljsku cenu za

teoriju kojom smo želeli da pokažemo da mi nismo ovozemaljski. Uvek je merodavna ona rampa, na kojoj vam naplate cenu. Ako se ona nalazi na zemlji, onda ste vi zemaljski putnik. Ako letite po nebnu kao anđeo, onda ne plaćate putarinu i u principu nemate troškova. Čim postoje troškovi, to znači da ste vi ste uključeni u jedan materijalni sistem, a to znači da morate da predviđate da li su troškovi putovanja previsoki.

Okruženje u kojem živimo ima neke svoje pravilnosti, koje su se formirale kroz vekove. To nije haos sa kojim se mi svakoga dana susrećemo. Svako okruženje poseduje određene zakonomernosti koje, ako ih pratite i pažljivo studirate, mogu da vam pomognu da se orijentisete i da predvidite šta će se događati. Znači, 89-e godine nije bilo teško predvideti propast komunističke ideologije u svim njenim elementima, i ekonomskom, i političkom, i ideološkom i nije bilo teško tada shvatiti šta će dominirati poslednjom decenijom 20. veka i kako će se težište svetskih događaja pomeriti sa sukoba velikih ideologija i blokova na globalnu konkurenčiju i na ekonomiju zasnovanu na informatičkoj tehnologiji.

To nije bilo teško predvideti, ali mnogi ljudi koji su vodili narode nisu to predvideli i zbog toga su mnogi narodi stradali, jer su bili vođeni starim idejama i prepostavkom da svetom još uvek vladaju stare zakonomernosti. To je kao da imate mapu grada na kojoj su ucrtane sve ulice, ali je to mapa arheoloških iskopina grada koji je tu postojao pre hiljadu godina. Kada se sa tom mapom u rukama vozite gradom koji je na tom mestu danas, logično je da ćete skrenuti u pogrešne ulice, da ćete zalutati i da nećete stići na cilj.

Tako želim da obrazložim stav da postoje određeni trendovi u nečemu što se zove svet, u nečemu što se zove čovečanstvo i da je za svaki narod i za svaku naciju koja želi da uspe u tom okuženju važno da razume te trendove. Ako nije dovoljno jaka da se tome suprotstavi, da promeni i nametne svoje trendove, mora da razmišlja o tome kako da se prilagodi i kako da ih iskoristi za svoje interes – svoje male interese u velikom svetu.

U poslednjih sto ili dvesta godina mogu se primetiti trendovi koji su u nauci analizirani i istraživani, koji su bitni i obuhvatni, toliko da se mogu nazvati megatrendovima, nečim što zaista utiče na sudbinu celog čovečanstva i što menja i redizajnira oblik društva na zemaljskoj kugli. Znači, to nije nešto sitno, prolazno, nego nešto što zaista menja fazu razvoja ljudskoga roda.

U 19. veku se desio prelazak od agrarnog ka industrijskom, u 20. veku od industrijskog ka informatičkom društvu. To izaziva ogromne promene u mentalitetu, načinu ponašanja i razmišljanja ljudi. Menjaju se instrumenti i oruđa kojima se služe da bi zadovoljili svoje potrebe i menjaju se kvalifikacije neophodne da bi u tome bili uspešni. Ono što je nacije i pojedince činilo uspešnim u industrijskom društvu, nije dovoljno za njihov uspeh u informatičkom društvu.

Drugi veliki megatrend je takođe u oblasti ekonomije – prelazak sa proizvodne ekonomije na ekonomiju usluga, koji izaziva velike promene u strukturi društva. Postoji možda desetak karakterističnih tendencija koje menjaju strukturu društva, strukturu institucija i strukturu svesti i naravno, iziskuju drugačiji način ponašanja da bi društvo bilo uspešno. Recimo, nužan je prelazak od nacionalne ekonomije ka svetskoj, od zatvorenih malih tržišta ka konkurenciji u jednom svetu u kojem na svakom mestu na zemaljskoj kugli ljudi danas mogu da proizvedu šta žele.

Znači, više nema privilegije ni za jedan deo sveta, ni za jedan narod, ni za jednu ekonomiju. Svaka ekonomija danas na svetu može da proizvodi iste stvari. Sada se postavlja pitanje šta možemo mi da proizvedemo bolje, uspešnije, brže, kvalitetnije, jeftinije, da bi bili konkurentni u odnosu na to što se proizvodi u Kini, Rusiji, Brazilu ili Evropskoj Uniji. To je nešto sasvim novo, stvara ogroman pritisak svetske konkurencije i iziskuje pripremu vlastitih kapaciteta i potencijala za oštru međunarodnu konkurenčiju.

Zamislite da vaši fudbalski klubovi igraju u ligi u kojoj su Manchester United, Sao Paolo, Milan i svi svetski klubovi. Ako želite da dobijete utakmicu, to iziskuje ogromne pripreme, trening i sasvim drugi pristup igri. Znači, lako je biti prvi u seoskoj ligi, ali postavlja se pitanje da li će u 21. veku seoske lige uopšte postojati ili će sve biti jedna liga u kojoj možete biti ili među najboljima ili na začelju. Ili ste najbolji ili ste najgori, postoje samo uspešni i neuspešni.

Više ne postoji istok-zapad, komunisti-kapitalisti, katolici-pravoslavni, ovi ili oni. Postoje uspešni ili neuspešni. I to je svetska liga 21. veka. Pre svega u ekonomiji, a onda naravno i u idejama, u inovacijama, u kvalitetu institucija i u svemu drugome što prati taj trend. Takođe postoji i trend od centralizacije ka decentralizaciji, od toga da su se odluke ranije donosile na hijerarhizovan način, u jednom centru, i da su ih onda drugi nivoi organizacije društva samo sprovodili, ka tome da se one delegiraju, da dolazi do decentralizacije i da se odluke donose na

nivou društva blizu građanima, koji mogu da ih kontrolišu i da ponašanje tih organa tretiraju kao servis koji služi građanima, a ne kao sprovođenje neke volje vlasti.

Ako pogledate ovo o čemu ja sada govorim, videćete da se zapravo radi o promeni nečega što je bilo statično ka nečemu što je fleksibilno, pokretno i što počiva na komunikaciji, na brzini, na snalaženju, nečemu što bismo mogli da nazovemo procedura umesto supstance.

Naravno, postavlja se pitanje šta se u tom procesu događa sa narodima i nacijama. Očigledno je da se ono što smo preneli iz evropske i svetske prošlosti, a to su čvrsto definisani suvereniteti, države sa svojim vladama, sa svojim nadležnostima, postepeno utapa u ovaj jedan drugačiji opšti trend.

Na ekonomiju jedne zemlje danas više uticaja imaju MMF i Svetska banka ili američke federalne rezerve, nego što ima ekonomска politika jedne zemlje, jer sve što se događa na svetskom finansijskom tržištu dugoročno više utiče na ekonomsku politiku jedne zemlje od uticaja jedne njene vlade. Znači, više nema ekonomskog suvereniteta jedne zemlje. Slično je i sa politikom.

Udruživanje u Evropsku uniju praktično vodi odricanju od velikog dela državnog suvereniteta pojedinih država. One su se udružile, taj proces integracije obuhvata sve veći broj država, sa krajnjim rezultatom da će za dvadeset, trideset ili pedeset godina postojati svetska vlada, koja će se bazirati na dobrovoljnem odustajanju od državnih suvereniteta stotina država. Ali bila bi velika iluzija iz toga zaključiti da time nacionalni interesi i države nestaju. Ne, one se samo transformišu i prilagođavaju ovim trendovima koje sam opisao, ali neće doći do onoga o čemu je Kant sanjao u svom eseju o večnom miru ili o čemu je Marks sanjao – proletari svih zemalja, ujedinite se.

Svi smo isti, nema granica, nema nacija, nema država, čovečanstvo je jedna nacija. Ne, mislim da će u narednih sto godina nosioci i glavna pravna lica i entiteti ipak biti države i nacije koje su organizovane u te države. Ako je megatrend u poslednjih sto godina bio u rastakanju onoga što je bilo stabilno, čvrsto, statično, postavlja se pitanje kolektivnog identiteta. Šta se događa sa nacionalnim identitetom unutar jedne države, koji se definiše kao interes koji na tom svetskom tržištu mora da bude branjen, štićen?

Ja mislim da se to može opisati kao prelazak od nacionalizma ka patriotizmu, pri čemu je nacionalizam izraz kolektivnog identiteta u jednom relativno statičnom društvu. Mislim da je pogrešno smatrati da razvoj u domenu modernizacije od nacionalizma vodi ka internacionalizmu. Znači, pandan nacionalizmu nije internacionalizam. Ako je nacionalizam kolektivni identitet jednog statičnog i u principu ruralno-industrijskog društva, onda ne znači da se kolektivni identitet jednog modernog društva izražava kroz internacionalizam. Internacionalizam je na potpuno drugom koloseku. On funkcionalno ne zadovoljava potrebu za identitetom, koji je zadovoljavao nacionalizam u jednom drugom tipu društva. Mislim da je pravi pandan nacionalizmu – patriotizam.

Ako obratimo pažnju na strukturu koja je prisutna u svim ovim procesima, ako želimo da je prenesemo na proces formiranja kolektivne svesti, karakteristika nacionalizma, njegova supstancijalnost je da se on odnosi na etničku ili neku drugu pripadnost. On je statičan, on polarizuje, nije komunikativan, ne može da se uključi u konkurenčiju, u razmenu, što je uslov za uspeh u modernom društvu. On je karakterističan za zauzimanje pozicija i busija u statičnim društvima.

Taj vid kolektivne svesti zaista postoji samo u onim društvima koja su zaustavljena u svom razvoju. Ona postoje u regijama u kojima se proces modernizacije nije normalno odvijao, nego je imao određene istorijske blokade i zastoje. Kao posledicu toga imamo društvenu strukturu, koja kao svoj kolektivni identitet proizvodi jedno statičko osećanje, kao što je osećanje nacionalizma.

Druga stvar koja je tu bitna je da su za nacionalizam merodavni motivi. Za patriotizam su merodavni rezultati i posledice. I to je osnovna razlika takođe između tradicionalnih i modernih društava. Znači, imate istorijske primere nacionalizama koji su želeći da je unaprede – uništili svoju naciju. Ali to im nije mana. U toj slici sveta najvažnije je bilo da li su oni imali namjeru da pomognu svoju naciju. Ako su oni imali namjeru i mogu da dokažu da su je imali, oni su našli svoje opravdanje. Oni kažu – mi smo iskreno hteli sve najbolje, ali na kraju se sve završilo loše za našu naciju, ali nismo mi krivi nego su krive okolnosti.

Ako se setite početka ove priče, okolnosti su takođe deo planiranja. Ako biste vi planirali tako kao da ne postoji svet nego da postojite samo vi, onda ste vi bog, a ako ste bog, onda nema rasprave. Ali ako niste bog, onda uvek postoji okruženje u kojem morate da planirate svoju

strategiju, i ako to okruženje na kraju odbije vašu strategiju i dovede vas do neuspeha, onda ste krivi vi, a nije kriv taj svet. Znači, ako ne uspete da se snađete u jednom okruženju, za to nije kriva priroda. A međunarodna politika vam je kao priroda. Oluje, tornada, poplave, sve se to dešava i tu nema baš mnogo moralnih razmišljanja. Tu postoje odnosi snaga, sila i vi to treba da razumete i kroz sve to nekako da prođete, a da ne nastrandate. Onaj ko moralizuje tu situaciju, na kraju dobije po glavi. On je ili naivan ili nesposoban.

To je, zapravo, karakteristika tih tradicionalnih društava, u kojima se ono što je upravljanje društvom moralizuje ili ideologizuje. I u kojima se kaže – mi želimo nešto, mi imamo dobre namere, mi imamo dobre motive, a da li ćemo uspeti, to ne zavisi od nas, to zavisi od nečega drugog. Pa ako ne uspemo, onda kažemo – verovatno postoji neka svetska zavera, koja je naumila da sve naše namere osuđeti. I onda smo mirni, jer smo našli obrazloženje zašto nikada ne uspevamo.

Međutim, ako kolektivni identitet baziramo na jednom modernom obliku, kao što je patriotizam, onda ćemo umesto etike namera imati etiku odgovornosti. Umesto da obrazlažemo šta smo mi hteli i zašto su rezultati takvi kakvi su, umesto da držimo moralne govore o tome kako smo mi dobri i kakva sve prava imamo, vršićemo detaljne analize svojih šansi da ono što želimo uspe. Bićemo odgovorni za posledice, a ne tražiti opravdanje za motive. I to je ta ogromna razlika. Na toj razlici se lomi pitanje da li mi kao srpski narod možemo da uđemo u 21. vek sa jednom modernom formom kolektivnog identiteta. Da li ćemo pokušati da izgradimo neke mehanizme modernih društava u industriji, u privredi, u institucijama, a u svojoj svesti ćemo zadržati jedan arhaični vid kolektivnog identiteta, koji će se bazirati na tom moralističkom pristupu, gde odgovornost nikada nije na onima koji sprovode neku aktivnost, nego je uvek na okruženju, koje možda neće prihvati tu aktivnost nego će je odbiti.

Znači, jako je važno da se nekom refleksijom naše istorije vidi koji su to razlozi zbog kojih smo često doživljavali neuspehe. Ako mislimo da su nam drugi krivi za sve, to je pozicija koja u priličnoj meri garantuje da ćemo u budućnosti doživljavati ono što smo doživljavali u prošlosti. Ako prilazite jednom problemu na isti način, možete da očekujete da ćete dobiti isti rezultat koji ste dobijali i ranije. Ako je taj rezultat bio loš, menjajte pristup. Ako nećete da menjate pristup, nemojte da se žalite što ćete opet imati iste rezultate.

Ako želimo da budemo uspešniji u 21. veku nego što smo bili u 20. veku, mi moramo da redefinišemo svoj odnos prema sebi i prema svom okruženju analizom trendova koji se događaju u svetu.

Stepen demokratičnosti u smislu učešća i participacije građana u donošenju odluka nikada nije bio veći u istoriji čovečanstva nego što je danas. To su neke realne činjenice. Ponekad to smetnemo sa uma, jer imamo puno primera zloupotreba, ali u relativnom smislu, danas se vlast manje zloupotrebljava nego ikada u istoriji. I imidž vlasti je danas gori nego ikada u istoriji, zbog toga što postoji jedna demokratska svest koja ne toleriše ni najmanje zloupotrebe, čak ni priču o zloupotrebamama, što ne znači da nema zemalja u kojima postoje velike zloupotrebe i što ne znači da se ovo što govorim odnosi baš na sve zemlje. Ali mislim da ne treba biti pesimista, jer je politika ipak nešto plemenito.

Najveća opasnost od pesimističkog opisivanja politike je u tome da pošteni i časni ljudi ne žele da se bave politikom, jer je politika nešto loše i kroz medije je prikazana kao nešto loše u svakoj zemlji, ne samo u našoj. Onda se događa jedna dobrovoljna negativna selekcija i oni koji imaju dobro mišljenje o sebi i o svom moralu kažu – neću da se bavim politikom, jer su političari korumpirani, političari su lopovi, političari su prevaranti. Onda na kraju zaista nema dovoljno dobrih ljudi koji bi preuzeli odgovornost za nešto što je najvažnije, a to je opšte dobro.

Tako da se može desiti da kroz tu kampanju koja se spontano vodi, na kraju politika zaista postane ono za šta važi u medijima, a to je – delatnost koja prlja ljudi. Mislim da je potrebno i u nacionalnom interesu da se rahabilituje pozitivan pojam politike i da se shvati da ne možete dopustiti lošim ljudima da vode državu u kojoj živite vi i u kojoj će da žive vaša deca. Morate da se potrudite da na važne položaje dođu dobri ljudi, jer ništa vam ne vredi što nešto radite i privređujete, ako on na kraju sve to upropasti. I može vas milion takvih da bude dobro koliko god hoćete. Ako na kraju neko u vaše ime to upropasti, onda bolje da ni vi niste privredivali – bolje da ste spavali ili da ste pecali.

Znači, politika je instrument za obavljanje velikih poslova u jednom društvu, bez koga ne može ništa da se uradi. Danas nema ni jednog društva bez politike i oni koji pričaju o tome da je potrebno da te poslove obavljaju eksperti, hoće da vas prevare.

Mora se priznati činjenica da su u modernim društvima političke institucije jedini instrument koji može da posluži za obavljanje velikih društvenih projekata. Društvo mora da kontroliše taj instrument i svaki pojedinac mora da bude zainteresovan za kvalitet tog instrumenta, jer od kvaliteta politike zavisi njegova bezbednost, njegov život i njegova budućnost. Najbolji način je uključiti se u to, jer je participacija takođe megatrend prelaska od reprezentativne demokratije ka participativnoj demokratiji, znači od toga da glasate jednom u četiri godine do toga da svakoga dana u svojoj lokalnoj zajednici ili kroz različite građanske inicijative vršite pritisak i uticete na dnevno donošenje odluka koje su važne za vas. To je nešto što daje kvalitet jednom društvu.

Ne znam koliko ste vi zainteresovani i motivisani za to, ali ako niste, onda nemojte posle da se ljutite što će u vaše ime biti donešene odluke koje će biti na vašu štetu.

Mi u svetu nemamo prijatelje. To je loša vest. Mnogo manje loša vest je da нико у свету нema dobrih prijatelja i da у свету нико никога не voli. Postoje samo protokoli. Postoji diplomacija koja sve to prikazuje na lepši način. Svako brani svoj interes i svako voli nekoga drugoga u sklopu svog interesa. Ako se negde pojavi neka gužva, onda nastrada onaj slabiji. Ako vozиш fiću na autoputu, po kojem se pretiču šleperi i cisterne, nemoj da se trpaš, jer ćeš da nastradaš. To da li je on prešao na levu stranu će kasnije sveti Petar da raspetjava, ali ćeš ti biti na nebu. Znači proceni svoju situaciju, svoje mogućnosti, proceni putanju tih šlepera, to jest Amerike ili Rusije ili Kine i vidi kako da se udeneš u to i da na kraju stigneš na svoj cilj. U principu, taj autoput je dovoljno širok. Ako si vešt vozač, autoput je dovoljno širok da svako može da stigne na svoj cilj.

Neki mi kažu – mi smo pravoslavni narod i zbog toga nemamo šansu. Grci su pravoslavni narod, ali su Grci iskoristili priliku, pa su se priključili nekom konvoju, idu na njegovom zaleđu i to vrlo uspešno. Pre trideset godina smo mi za Grke bili Amerika. Danas su Grci za nas Amerika. Grčka ima veliki bruto društveni proizvod. Grčka proizvede godišnje više nego 50 miliona nas koji živimo ovde: Hrvatska, Bosna, Srbija, Crna Gora, Makedonija, Albanija, Rumunija, Moldavija, Bugarska. Svi zajedno manje proizvedemo nego Grčka koja ima devet miliona stanovnika. To je posledica njihovog prilagođavanja i toga što su jednog trenutka shvatili gde se kreće svet i rekli – hajde i mi da budemo sa tim svetom, a ne protiv njega, ali i da se ne utopimo u njemu. Oni imaju vrlo jasan svoj nacionalni interes – oni će staviti veto u Evropskoj Uniji da Turska ne može da uđe u Evropsku Uniju.

Nema trajnih prijateljstava i nema trajnih neprijateljstava u međunarodnoj politici. Uvek treba proceniti koliki je rizik. Ako je rizik suviše veliki, treba se sklanjati. Mi u Beogradu to nismo bili u stanju da procenimo. Vi ovde ste kolateralna šteta loše procene u Beogradu, jer u Beogradu u tom trenutku nisu odlučivali ljudi koji su mogli da razumeju šta se događa u svetu. Oni su mislili da je pad Berlinskog zida jedan incident i da će duplo veći Berlinski zid biti izgrađen devedesetih godina. 1989. je greškom srušen, ali će 1992., 1993., 1994. tu biti prenet Kineski zid. Naravno, to je bilo glupo.

Bilo je jasno da pravac svetskih događaja ide u tom smeru, da je socijalizam i kao ekonomija, i kao ideologija i kao sistem poražen, da se raspada i da treba tražiti budućnost na nekoj drugoj strani. I mi smo platili tu cenu. Velika bi greška bila platiti tu cenu još jednom, a to nam se može dogoditi, jer svoju budućnost stvaramo obnavljanjem kosovskog poraza. Jednom smo poraženi, a onda kroz celu istoriju od toga pravimo mit. Naravno da mi to možemo da prikažemo kao svoju pobjedu. Ali jasno je da je to bio poraz. Ali ako vi od poraza napravite pobjedu, onda vi praktično slavite svoj poraz. Umesto da kažemo, tako je bilo, to se desilo, analizirajmo zašto se to desilo, bili smo nejedinstveni, nismo dovoljno razumeli situaciju.

Hajde da nešto uradimo da to ispravimo i da u sledećoj situaciji budemo na strani pobednika. Mislim da je to moguće. Ali da biste bili igrač po pravilima svetske igre, morate da ispunite određene minimalne uslove da biste bili prihvaćeni kao igrač. Ako stalno remetite pravila i stalno kažete – ja neću ovo, ja neću ono, ja hoću samo ono što se meni sviđa – oni vas isključe i kažu – izađi na klupu, pa tamo igrat po svojim pravilima. Znači tu mora da se nađe jedna mera poštovanja pravila i fauliranja, a da sudija ne primeti ili raznih kombinacija koje vas vode tome da postignete gol i da na kraju pobedite.

Mislim da mi kao narod imamo problem sa time što su naši lideri suviše egocentrični i samozaljubljeni i misle da sve postoji samo zbog njih. Na zapadu, kroz razvoj njihovih demokratskih društava, lider je postao činovnik naroda i nacije i on je održiv samo ukoliko vodi napred i u onoj meri u kojoj ima plan uspeha svoje nacije na tom putu. On može da pogreši, ali onoga trenutka kada svoj interes stavi iznad interesa nacije i kaže – mada sam postao problem, ja neću da se sklonim, jer ljudi me podržavaju – tog trenutka on gubi kredibilitet.

I samo još nešto da kažem na jednu bolnu temu za nas. Zbog čega je na Balkanu politika mnogo više mitologizovana nego u klasičnoj centralnoj Evropi. Zbog toga što smo mi imali problem sa nacionalnim državama. Mi smo bili narodi u stranim državama. Imali smo Austrougarsku i Tursku imperiju i u tim imperijama smo imali neki svoj položaj, ali nismo imali svoju državu. I onda se taj kolektivni identitet ostvarivao kroz etnički identitet, jer nije mogao da se ostvaruje kroz političke institucije. Taj kolektivni identitet se izražavao kroz jezik, kulturu i veru, jer su to bili jedini atributi za prepoznavanje zajednice. Nije bilo države, nego je postojala zajednica.

Najbolji stručnjaci za jezik, kulturu, veru – pisci, pesnici, popovi – nisu baš najbolji predstavnici jednog modernog identiteta. Zašto? Zato što oni teže preterivanjima, teže isključivosti, teže poeziji, mitovima, jer je to njihov posao. I ako pogledate našu politiku u poslednjih sto-dvesta godina, vi ćete videti da u njoj ima više propovedi nego političkih programa. To se prikazuje kao politički program. Ali kada to pročitate, vidite da se tu nude neproverljive stvari, razne priče iz prošlosti, razni simboli, sve ono što nije loše kao deo neke opšte političke kulture, ali je vrlo loše ako treba da bude deo jedne operativne politike, u kojoj vam treba jasan plan, strategija, proverljiv plan.

Vi treba da napravite jednu ekipu i kažete – molim te, napravi nekoliko scenarija na osnovu onoga šta sve može da se desi. Vrlo malo srpskih političkih programa počiva na tom modernom konceptu politike, ali imate mnogo, mnogo onih koji počivaju na kombinaciji poezije i verskih propovedi i zbog toga mi nismo baš bili preterano uspešni, jer jedno je držati zapaljive govore i obraćati se emocijama, a drugo je planirati jednu ozbiljnu državnu politiku.

Ako pogledate Francusku, Englesku, Nemačku, Austriju, vi ćete videti veći stepen nacionalizma nego kod nas. Ali to tamo nije prepoznato kao nacionalizam. To je patriotizam. To što su Amerikanci uradili u Vijetnamu, to nije bio nacionalizam, to je bio patriotizam zasnovan na pogrešnim prepostavkama, ali na kraju se to izračuna i kaže se – to je bila greška. Hoću da kažem da je naš hendikep delimično u tome što mi svoj nacionalni interes izražavamo na pogrešan način vezujući ga za etničku pripadnost pre svega, za etničku razliku i jednu statičnu poziciju, koja je dovela do određenih neuspeha. To ne znači da sada treba da odbacimo nacionalni interes i kažemo – alternativa je internacionalizam, neka svet radi šta hoće, a mi ćemo

to da sledimo. Ne. Mi moramo da redefinišemo način ispoljavanja svog kolektivnog identiteta, na sličan način na koji su to uradile nacije koje su uspešne u odbrani svojih nacionalnih interesa.

Sve zemlje koje sam pomenuo vrlo jasno definišu šta je to njihov nacionalni interes i brane ga, ali nisu optužene za nacionalizam. Neko će reći – oni rade isto što i mi, samo oni su jači, pa kažu da to nije nacionalizam. Ne. Tu zaista postoje razlike u formiranju kolektivnog identiteta. Smatram da treba da se odvojimo od nacionalizma kao jedne etničke pristrasnosti i stalnog insistiranja na tradicionalnim simbolima i vrednostima, a da istovremeno ne izgubimo nacionalni interes, koji možemo da definišemo kao patriotizam.

Ali ne samo nosioci vlasti, nego i svi građani koji žive u jednoj formaciji kao što je Republika Srpska, kao što je Srbija, Srbija i Crna Gora, mogu da ono što je bitno za unapređenje njihove zemlje vrlo lako izraze u kategorijama patriotizma. Time oni ništa ne bi izgubili na efikasnosti, a ne bi bili izloženi opravданoj kritici da je to nešto primitivno, arhaično i da to ne može da se komunicira na svetskom nivou, jer nacionalizam kao poruka, kao ideologija nije komunikativan. Vi sa tim ne možete stići nigde, osim u tim nekim zemljama gde postoje verski sukobi i gde naravno postoje slične emocije – oni razumeju o čemu mi pričamo, ali to nije teren na kojem se takmičimo.

Govorim samo o svetskim odnosima i to je ta utakmica u kojoj mi moramo da poštujemo pravila kao što ih svi drugi poštuju. Naravno, ako možemo da ostvarimo neki svoj cilj sa nekim drugim mehanizmima kao što i svi drugi to rade, to treba da uradimo. Ali ne u smislu kršenja osnovnih pravila. U principu, izvrdavaju svi gde god mogu, ali kada pogledate prosečno, videćete da se svetska pravila poštiju. To je neki svetski saobraćaj, gde se krši ograničenje brzine, zabrana preticanja, ali to su više izuzeci nego pravila i mi moramo da shvatimo da i mi moramo da poštujemo svetska pravila i da je to dobro za nas, jer time ostajemo u svetskome saobraćaju.

Razlika između etike i morala je vrlo bitna. Ono što je dobro za jedan narod je etika. Moral je pitanje namera, da ja kažem – ja mislim da je to dobro i ja ću to da radim, jer su moji motivi dobri. Za to što će se na kraju desiti katastrofa, ja nisam kriv, ja sam to uradio iz dobrih namera. Ja to prezirem. Mislim da je to izgovor slabijih. Mene ne interesuju namere. Mene interesuju posledice. Svako ima dobre namere i mislim da je to stvar pristojnosti. Ja nemam nameru da diskutujem o nečijim namerama. Podrazumevam da svako ima dobre namere. Ali to je toliko

trivijalno, da me ne interesuje. Mene interesuje šta sledi iz toga. Ako ne sledi neka posledica koja je korisna za mene, dobre namere me ne interesuju.

U javnom životu mene interesuju posledice koje su dobre za tu zajednici u kojoj se taj javni život sprovodi. Ako imate permanentno loše posledice, po meni je svejedno da li su one zasnovane na nekoj drugoj pravdi ili na dobrim namerama, jer to na kraju dovodi do propasti te zajednice.

Ništa ne može da se sproveđe bez tehnologije. I namere bez instrumenata su lepe želje. I, naravno, instrumenti bez etike mogu da budu užas, jer i Auschwitz je savršenstvo tehnologije, ali da bi se ostvario zao projekat. Znači, jedna zajednica neprekidno mora da diskutuje o tome šta je dobro za nju i da u politici traži instrument za sprovođenje toga. I utoliko je jedna rasprava o vrednostima i ciljevima za svaku ljudsku zajednicu neizbežna. I nikada politika neće postati tehnologija, jer se uvek postavlja pitanje: a čemu to služi. Ako to ne služi ljudima koji u toj zajednici žive, onda je to jedna otuđena moć koju ljudi treba da sruše. I naravno da će oni da je sruše, jer zašto bi davali svoje živote da bi neko drugi u njihovo ime sprovedio svoje ciljeve.

Ja mislim da je u 20. veku došlo do jedne male deformacije, jer je u tom procesu tehnologizovanja svih odnosa pomalo stvoreno jedno uverenje da je ljudska zajednica kao preduče ili kao neka ekonomska kategorija, pa se posmatra kroz korist i cenu. U ljudskoj zajednici će uvek ostati komponenta vrednosti, morala. Znači, nečega što je nekome važno. I mislim da će u ljudskoj zajednici uvek ostati komponenta pravde. Znači ljudska zajednica bez komponente pravde ne može da postoji, jer je prirodno za čoveka da želi da se afirmiše, jer je osnovni atribut ljudske ličnosti za razliku od životinja, da čovek želi da doživi satisfakciju, da bude priznat, da dobije šansu da realizuje neke svoje potencijale – i to je pojam pravde.

Zajednica koja to ne omogućava ne može da bude uspešna, jer ljudi bojkotuju takvu zajednicu i ne žele da učestvuju u povećanju njene moći i njenog bogatstva. Čim postavite pitanje pravde, pošto razni ljudi misle da zaslužuju razne stvari, već morate da imate pitanje demokratije, što znači mogućnost da se o tome diskutuje javno i da se utvrde prioriteti u društvu. Pošto ne mogu svi zahtevi svih pojedinca da budu ispunjeni, onda se postavlja pitanje – a šta je za društvo bolje: da li da se izgradi autoput ili da se da kredit seljacima? Pošto su sredstva ograničena, a svi žele nešto, mora da se napravi jedna demokratska struktura, u koju će biti ulagani društveni potencijali i te demokratske strukture treba o tome da odluče.

To je jedan uzbudljiv posao, koji je osnovni atribut ljudskih društava – rasprava o tome šta je pravda i pokušaj da svaka generacija definiše svoj način kako da se ostvaruje pravda.

II. Gazela Pudar Draško: Govor Slobodana Miloševica na Gazimestanu 28.6.1989.
i Aleksandra Vučića u Kosovskoj Mitrovici 9.9.2018.

<https://www.youtube.com/watch?v=-TYuHXc8Asg&t>

<https://youtu.be/YhISnO49lkM?t=268>

<https://www.youtube.com/watch?v=abhbyj5GXLM&t=231s>

<https://www.youtube.com/watch?v=v0IU50oJ73Y>

<https://www.youtube.com/watch?v=nKGFi65zkfA&t=30s>

<https://www.youtube.com/watch?v=bAq9Xmpw26k>

<https://www.youtube.com/watch?v=smayOn1vbbA>

Milošević govor

Na ovom mestu u srcu Srbije, na Kosovu Polju, pre šest vekova, pre punih 600 godina dogodila se jedna od najvećih bitaka onoga doba. Kao i sve velike događaje i taj prate mnoga pitanja i tajne, on je predmet neprekidnog naučnog istraživanja i obične narodne radoznalosti. Sticajem društvenih okolnosti ovaj veliki šeststogodišnji jubilej Kosovske bitke dogodio se u godini u kojoj je Srbija, posle mnogo godina, posle mnogo decenija, povratila svoj državni, nacionalni i duhovni integritet. Nije nam, prema tome danas, teško da odgovorimo na ono staro pitanje: sa čim ćemo pred Miloša. Igrom istorije i života izgleda kao da je Srbija baš ove 1989. godine povratila svoju državu i svoje dostojanstvo da bi tako proslavila istorijski događaj iz daleke prošlosti koji je imao veliki istorijski i simbolički značaj za njenu budućnost. Danas je teško reći šta je u Kosovskoj bici istorijska istina, a šta legenda. Danas to više nije ni važno. Narod je pamtio i zaboravljao pritisnut bolom i ispunjen nadom. Kao uostalom i svaki narod na svetu. Stideo se izdajstva, veličao junaštvo. Zato je danas teško reći da li je kosovska bitka poraz ili pobeda srpskog naroda, da li smo zahvaljujući njoj pali u ropstvo ili smo zahvaljujući njoj u tom ropstvu preživeli. Odgovore na ta pitanja tražiće nauka i narod neprekidno. Ono što je izvesno, kroz sve ove vekove iza nas, je da nas je na Kosovu pre 600 godina zadesila nesloga. Ako smo izgubili bitku, onda to nije bio samo rezultat društvene superiornosti i oružane prednosti Osmanlijskog carstva, već i tragične nesloge u vrhu srpske

države. Tada, te daleke 1389. godine Osmanlijsko carstvo nije samo bilo jače od srpskog, ono je bilo i srećnije od srpskog carstva.

Nesloga i izdaja na Kosovu pratiće dalje srpski narod kao zla kob kroz čitavu njegovu istoriju. I u poslednjem ratu ta nesloga i ta izdaja uvele su srpski narod i Srbiju u agoniju čije su posledice u istorijskom i moralnom smislu prevazilazile fašističku agresiju.

Pa i kasnije kada je formirana socijalistička Jugoslavija, srpski vrh je u toj novoj zemlji ostao podeljen, sklon kompromisima na štetu sopstvenog naroda. Ustupke koje su mnogi srpski rukovodioci pravili na račun svog naroda, ni istorijski, ni etički, ne bi mogao da prihvati nijedan narod na svetu. Pogotovo što Srbi kroz čitavu svoju istoriju nisu nikada osvajali i eksplorisali druge. Njihovo nacionalno i istorijsko biće kroz čitavu istoriju i kroz dva svetska rata kao i danas je – oslobođilačko. Oslobađali su večito sebe i, kad su bili u prilici, pomagali su drugima da se oslobole. A to što su u ovim prostorima veliki narod, nije nikakav srpski greh, ni sramota. To je prednost koju oni nisu koristili protiv drugih. Ali moram da kažem ovde, na ovom velikom, legendarnom polju Kosovu, da Srbi tu prednost što su veliki nisu nikada koristili ni za sebe. Zaslugom svojih vođa i političara i njihovog vazalnog mentaliteta čak su se zbog toga osećali krivim pred drugima, pa i pred sobom. Tako je bilo decenijama, godinama. Evo nas danas na polju Kosovu da kažemo – da više nije tako. Nesloga srpskih političara unazađivala je Srbiju, a njihova inferiornost ponižavala je Srbiju. Nema zato u Srbiji pogodnijeg mesta od polja Kosova da se to kaže. I nema zato u Srbiji pogodnijeg mesta, od polja Kosova, da se kaže da će sloga u Srbiji omogućiti prosperitet i srpskom narodu i Srbiji i svakom njenom građaninu, bez obzira na nacionalnu ili versku pripadnost. Srbija je danas jedinstvena, ravnopravna sa drugim republikama i spremna da učini sve da poboljša materijalni i društveni život svih svojih građana. Ako bude slove, saradnje i ozbiljnosti, ona će u tome i uspeti. Zato je optimizam koji je danas u priličnoj meri prisutan u Srbiji u pogledu budućih dana, realan utoliko što se zasniva na slobodi koja omogućava svim ljudima da izraze svoje pozitivne, stvaralačke, humane sposobnosti za unapređenje društvenog i sopstvenog života. U Srbiji nikada nisu živeli samo Srbi. Danas u njoj, više nego pre, žive i građani drugih naroda i narodnosti. To nije hendičep za Srbiju. Iskreno sam uveren da je to njena prednost. U tom smislu se menja nacionalni sastav gotovo svih, a naročito razvijenih zemalja savremenog sveta. Sve više i sve uspešnije zajedno žive građani raznih nacionalnosti, raznih vera i rasa.

Socijalizam kao progresivno i pravedno demokratsko društvo pogotovo ne bi smelo da dopusti da se ljudi dele nacionalno i verski. Jedine razlike koje se u socijalizmu mogu da dopuste i treba da dopuste su između radnih i neradnih, između poštenih i nepoštenih. Zato su svi koji u Srbiji žive od svog rada, pošteno, poštujući druge ljudе i druge narode – u svojoj Republici. Uostalom, na tim osnovama treba da bude uređena čitava naša zemlja. Jugoslavija je višenacionalna zajednica i ona može da opstane samo u uslovima potpune ravnopravnosti svih nacija koje u njoj žive.

Kriza koja je pogodila Jugoslaviju dovela je do nacionalnih, ali i do socijalnih, kulturnih, verskih i mnogih drugih manje važnih podela. Među svim tim podelama, kao najdramatičnije su se pokazale nacionalne podele. Njihovo otklanjanje olakšaće otklanjanje drugih podela i ublažiti posledice koje su te druge podele izazvale.

Otkad postoje višenacionalne zajednice, njihova slaba tačka su odnosi koji se između različitih nacija uspostavljuju. Kao mač nad njihovim glavama, prisutna je neprekidna pretnja da se jednog dana pokrene pitanje ugroženosti jedne nacije od drugih i time pokrene talas sumnji, optužbi i netrpeljivosti koji po pravilu raste i teško se zaustavlja. To unutrašnji i spoljni neprijatelji takvih zajednica znaju i zato svoju aktivnost protiv višenacionalnih društava uglavnom organizuju na podsticanje nacionalnih sukoba. U ovom trenutku mi u Jugoslaviji se ponašamo kao da nam to iskustvo uopšte nije poznato. I kao da u sopstvenoj, i daljoj i bližoj prošlosti nismo iskusili svu tragičnost nacionalnih sukoba, koje jedno društvo može da doživi, a da ipak opstane. Ravnopravni i složeni odnosi među jugoslovenskim narodima su neophodan uslov za opstanak Jugoslavije, za njen izlazak iz krize, i pogotovo neophodan uslov za njen ekonomski i društveni prosperitet. Time se Jugoslavija ne izdvaja iz socijalnog ambijenta savremenog, pogotovo razvijenog sveta. Taj svet sve više obeležava nacionalna trpeljivost, nacionalna saradnja, pa čak i nacionalna ravnopravnost. Savremeni ekonomski i tehnološki, ali i politički i kulturni razvoj upućuje razne narode jedne na druge, čini ih međusobno zavisnim i sve više i međusobno ravnopravnim. U civilizaciju ka kojoj se kreće čovečanstvo, mogu zakoračiti pre svega ravnopravni i ujedinjeni ljudi. Ako ne možemo da budemo na čelu puta u takvu civilizaciju, ne treba sigurno da budemo ni na njegovom začelju. U vreme kada se odigrala ova znamenita istorijska bitka na Kosovu, ljudi su bili zagledani u zvezde čekajući od njih pomoć. Danas, šest vekova kasnije, ponovo su zagledani u zvezde, čekajući da ih osvoje. Prvi put su mogli da

dopuste sebi razjedinjenost, mržnju, izdaju, jer su živeli u manjim, međusobno slabo povezanim svetovima. Danas, kao stanovnici planete, razjedinjeni, ne mogu osvojiti ni svoju planetu, a kamoli druge planete, ukoliko ne budu međusobno složni i solidarni. Zato možda nigde na tlu naše domovine nemaju toliko smisla reči posvećene slozi, solidarnosti i saradnji među ljudima koliko imaju ovde, na polju Kosovu, koje je simbol nesloge i izdaje. U pamćenju srpskog naroda ta nesloga je bila presudna za gubitak bitke i za zlu sudbinu koju je Srbija podnela punih pet vekova.

Pa čak i ako sa istorijske tačke gledišta ne bi bilo tako, ostaje izvesno da je narod svoju neslogu doživeo kao svoju najveću nesreću. I obaveza naroda je zato da je sam otkloni da bi sebe ubuduće zaštitio od poraza, neuspеха i stagnacije. Srpski narod je ove godine postao svestan nužnosti međusobne sloge, kao neophodnog uslova za svoj sadašnji život i dalji razvoj. Uveren sam da će ta svest o slozi i jedinstvu omogućiti Srbiji ne samo da funkcioniše kao država, već da funkcioniše kao uspešna država. Zato i mislim da to ima smisla reći baš ovde na Kosovu, gde je nesloga jednom tragično i za vekove unazadila i ugrozila Srbiju, i gde obnovljena sloga može da je unapredi i da joj vrati dostojanstvo. A takva svest o međusobnim odnosima predstavlja elementarnu nužnost i za Jugoslaviju – jer se njena sudbina nalazi u združenim rukama svih njenih naroda. Kosovska bitka sadrži u sebi još jedan veliki simbol. To je simbol junaštva. Njemu su posvećene pesme, igre, literatura i istorija. Kosovsko junaštvo već šest vekova inspiriše naše stvaralaštvo, hrani naš ponos, ne da nam da zaboravimo da smo jednom bili vojska velika, hrabra i ponosita, jedna od retkih koja je u gubitku ostala neporažena. Šest vekova kasnije, danas, opet smo u bitkama i pred bitkama. One nisu oružane, mada i takve još nisu isključene. Ali bez obzira na to kakve da su, bitke se ne mogu dobiti bez odlučnosti, hrabrosti i požrtvovanosti. Bez tih dobrih osobina koje su onda davno bile prisutne na polju Kosovu. Naša glavna bitka danas odnosi se na ostvarenje ekonomskog, političkog, kulturnog i uopšte društvenog prosperiteta. Za brže i uspešnije približavanje civilizaciji u kojoj će živeti ljudi u XXI veku. Za tu nam je bitku pogotovo potrebno junaštvo. Razume se nešto drugačije. Ali ona srčanost bez koje ništa na svetu, ozbiljno i veliko, ne može da se postigne, ostaje nepromenjena, ostaje večno potrebna.

Pre šest vekova Srbija je ovde, na polju Kosovu, branila sebe. Ali je branila i Evropu. Ona se tada nalazila na njenom bedemu koji je štitio evropsku kulturu, religiju, evropsko društvo u

celini. Zato danas izgleda ne samo nepravedno, već i neistorijski i sasvim absurdno razgovarati o pripadnosti Srbije Evropi. Ona je u njoj neprekidno, danas kao i pre. Razume se, na svoj način. Ali takav koji je u istorijskom smislu nije nikad lišio dostojanstva. U tom duhu mi danas nastojimo da gradimo društvo – bogato i demokratsko. I da tako doprinesemo prosperitetu svoje lepe, i u ovom trenutku nepravedno napaćene zemlje. Ali i da tako doprinesemo naporima svih progresivnih ljudi našeg doba, koje oni čine za jedan novi, lepši svet.

Neka večno živi uspomena na kosovsko junaštvo!

Neka živi Srbija!

Neka živi Jugoslavija!

Neka živi mir i bratstvo među narodima!

Vučić govor

"Dragi prijatelji, dame i gospodo, dragi Srbi sa Kosova i Metohije,

Pre nego što pročitam ono što sam nedeljama pisao, hoću da se izvinim građanima, Srbima iz Metohije koji nisu mogli da dođu na današnji skup, jer su neki drugi ljudi sve puteve blokirali, palili gume, palili drva, šenlučili, pucali iz svog oružja i oruđa, valjda u nameri da još jednom uplaše Srbe, koji samo žive na svojim ognjištima i koji ništa nikome i nikada, nisu oteli i uzeli.

Hoću da se izvinim meštanima sela Banje, što su me danas čekali, što su pripremali veličanstven doček i da im kažem da ovo nije poslednji put da sam želeo, a sledeći put doći ću u Banje, i beskrajno im hvala na veličanstvenom dočeku i na njihovoj ljubavi prema Srbiji.

I dragi prijatelji, nemojte da mislite da će to što se danas dogodilo naići na jednodušnu osudu onih koji su učestvovali u stvaranju, kako oni kažu, "Kosovske države". Neće. Šta god da urade, to je njihovo čedo.

Opet ćemo jednako i mi biti krivi, valjda što nismo imali dovoljno vode da vatre koje su zapalili ugasimo. I uvek je tako. Zato i naš posao jeste da nastavimo da se borimo, da menjamo ugled Srbije u svetu, da promenimo sliku, ne samo o sebi, već da promenimo ugao iz kojeg gledaju na stvari ovde na Balkanu.

I mnogo energije u to moramo da uložimo. A vama, dragi prijatelji, hvala vam što ste, uprkos brojnim kampanjama protiv, i onim albanskim, i neretko i srpskim, u ovolikom broju došli ovde u Kosovsku Mitrovicu da čujete svog predsednika. Ali, mnogo više od toga, hvala vam što čuvate i branite srpsko postojanje na Kosovu i Metohiji, hvala vam što ne odustajete i hvala vam što gledate u budućnost, budućnost našu, srpsku i Srbije, ali i neophodnost našeg zajedničkog života sa Albancima, jer bez toga ne bi bilo i neće biti ni tog našeg sutra.

Mnogo puta sam dolazio na Kosovo i Metohiju, posebno ovde, u Kosovsku Mitrovicu. Gotovo uvek, birao sam trenutke kada vama, koji ovde živite, nije bilo lako, ili, u svakom slučaju, bilo vam je mnogo teže nego nama u Beogradu, Kragujevcu, Nišu i Novom Sadu.

I ne znam da li je bilo teže 98-me, 99-te, 2000-te, 2004-te, 2008-me ili danas, ali sam uvek svojom dužnošću smatrao da, onoliko malo koliko mogu, pokažem da sam sa vama i da razumem kroz kakvu muku i čemer svakoga dana prolazite. Danas imam veću odgovornost nego ranije.

Kao predsednik Republike dobio sam najveće poverenje našeg naroda baš ovde na Kosovu i Metohiji. To me i više od svih drugih ljudi obavezuje da se borim za sve vas, za celu Srbiju, svakog Srbina koji ovde živi.

Došao sam na Kosovo i u prethodna dva dana slušao sam naše ljude - istinu o njihovom teškom životu, neizvesnosti koja ih ubija i veru da će im njihova i naša Srbija pomoći. Obaveza je moja da kažem da ćemo, dragi prijatelju, i u dobru i u zlu, uvek biti uz vas, uvek biti uz naš srpski narod na Kosovu i Metohiji.

Ali, došao sam i da sa vama otvoreno razgovaram i kažem istinu o našoj teškoj poziciji. I to na jedini način na koji se istina saopštava. Oči u oči. Licem u lice.

I ne znam koliko ćete da me slušate, ne znam koliko će Srbija da me sluša, ali da čutim niti mogu, niti smem, a još manje smem da lažem, da izbegavam odgovornost, i da se pravim nevešt, neobavešten ili lud, kao što smo to mi Srbi bezbroj puta činili u prošlosti.

Narod mi je pružio poverenje, a mandat mi je da uradim tačno ono što je propisao i veliki vladika Nikolaj Velimirović. Kaže: "Ako treba da branim sebe, ima da čutim. Ako treba da branim istinu, ima da govorim".

Zato ću i početi od onog najtežeg dela. Od svega u šta smo verovali, svega o čemu smo sanjali, od velike iluzije koju smo imali i o sebi i o drugima, iluzije da smo nadmoćni, mnogobrojni i gotovo večni. Da su drugi slabiji, gluplji i nesposobniji od nas.

I pre skoro trideset godina, nedaleko odavde, stotine hiljada ljudi, a Slobodan Milošević je tada bio dovoljno velik da ih u tom broju okupi na Gazimestanu, dočekalo je kraj njegovog govora, čuvenog, za neke nečuvenog, zavisi od toga ko ga i zašto tumači, sećate se kako?

Pevali su, pevao je naš narod. I to su pevali horski, sve te stotine hiljada, sa verom i ubeđenjem, pevali su ljudi zaneseni i ponosni, onu poznatu: "Ko to kaže, ko to laže, Srbija je mala".

I tri rata se pominju u toj našoj pesmi. A onda smo ih imali i više od tri. Ne svojom, ali ne isključivo i tuđom krivicom. Zvanično i nezvanično, pomagali smo našem narodu i braći, Srbi su ginuli, za Knin, za Sarajevo, za Prištinu.

U Kninu se danas vijori šahovnica koje tamo nikada nije bilo, u Sarajevu je broj Srba pedeset puta manji od onoga koji je bio, u Prištini živi svega nekoliko Srba, neračunajući Gračanicu, opštinu Gračanica. Ne nekoliko hiljada, već nekoliko ljudi.

Nema nas više ni u Kosovu Polju, gde je mnogo toga počelo. I sve to ne zato što su Hrvati, Muslimani ili Albanci bili jači i hrabriji od nas, već zbog toga što nismo razumeli poziciju Srbije i sveta, zbog toga što nismo shvatili da nismo sami u svetu i da se bez sveta ne može.

Zbog toga što smo potcenjivali sve druge i što nismo uspeli da računamo. Ni uspeli, ni umeli. Zbog toga što smo uvek videli i slušali sebe, drugi nas nisu zanimali. Nismo bili sa realnošću ni u dosluhu.

Milošević je bio veliki srpski lider, namere su mu svakako bile najbolje, ali su nam rezultati bili mnogo lošiji. Ne zato što je on, ili bilo ko drugi, to želeo, već zato što želje nisu bile realne, a interes i težnje drugih naroda zanemarili smo i potcenili. I zbog toga smo platili najvišu i najtežu cenu.

I nismo u međuvremenu postali veći. Ili, bolje reći, nismo postali veći na onaj način na koji su neki to zamišljali. Danas, bez kapi krvi, bilo čije, postajemo veći.

Zato što danas, posle mnogo godina, Srbija radi, a ne bije se ni sa kim. Zato što ulaže u život, a ne razbacuje ga okolo. Zato što nam deca rastu, ne sahranjujemo ih posle bombardovanja. Zato što smo se oslonili na znanje, rad, a ne na puške. Zato što nemamo više oči na leđima, kako je govorio veliki borac i veliki srpski književnik Bora Pekić, i ljubimo zemlju svoje dece, a ne svojih predaka, i čast nam se nalazi ne tamo odakle dolazimo, nego tamo gde idemo i gde ćemo da stignemo. Zato što danas imamo svoje mesto u svetu. Svakoga dana smo ugledniji i uvaženiji. I u Briselu, i u Pekingu, i Berlinu i Parizu i Vašingtonu. I naravno, Moskvi. I hvala našim prijateljima iz Rusije koji su bili politički uz Srbiju i kada niko drugi nije.

I baš zato, zbog naše odgovornije politike, možemo jasno da biramo svoj put u budućnost, u Evropu, ali smemo i možemo, jasno i glasno, bez straha svima da kažemo da ne želimo u NATO, jer želimo ljubomorno da čuvamo svoju nezavisnost, vojnu neutralnost, ali i uspomenu na stradanje našeg naroda 1999-te godine.

Na kraju i zato, i to najviše zato, što govorimo istinu, i o onome što hoćemo, ali isto tako i o onome što nikako i nikada nećemo.

Nije ta istina uvek ni zgodna ni slatka za uši.

Valjda zbog toga i toliko dugo nismo hteli da je čujemo. Oni koji bi je samo pomenuli, plaćali su ozbiljnu cenu za to.

Od mnogih proglašen svojevremeno i za izdajnika, pokojni Aleksandar Tijanić, kada nas je podsetio još 2003. godine, odavde iz Podujeva, da pričamo kako živimo za Kosovo, ali da na Kosovu niko, pri tom, neće da živi. Vi ste ti koji jedini ne potvrđujete njegovo pravilo, a stotine hiljada do sada je to pravilo potvrdilo.

I podsetio je da se, tokom desetogodišnje Miloševićeve vladavine, samo nešto više od hiljadu porodica vratio na Kosovo. Stotine hiljada Kosovo je napustilo zauvek, iako to ni sebi ne žele da priznaju.

To je istina. Kao što je istina da oni, koji danas viču kako bismo Albance proterali preko Prokletija, koji po kafićima beogradskim trube u novi boj, ali bez njihove dece, pošto su svoju decu odavno poslali dovoljno daleko, koji prete anatemom na svaku pomisao dogovora, ti neće ovde da vam dođu.

Primetićete, čute glasno i kada treba da govore o današnjim granicama Srbije, baš zato što rade u interesu nekih drugih zemalja, a ne svoje. Živeće bogato, zavaljeni u svoje udobne fotelje, kritikovaće i pljuckaće po svima koji bi nešto ozbiljno da kažu i urade, ali svoju budućnost za Kosovo neće da vežu. Vi, dragi prijatelji, poštovani Srbi, jeste i hoćete, i vezali ste svoju budućnost za Kosovo i Metohiju.

Ti ljudi neće da stanu pred vas, neće da vas pogledaju u oči, i neće da vam priznaju da, tu, blizu, u Prištini, nisu Srbi na vlasti.

Ima tamo i neki Hašim Tači, i neki Haradinaj. I ko zna koliko njih. I taj Tači Albanac je, nije Srbin. I ne voli mene, prirodno, ne volim ni ja njega, ali ako je Stefan Nemanja, osnivač države srpske, mogao pred Manojla Komnina sa omčom oko vrata, goloruk, zbog Srbije, ja mogu, moram i hoću, i bez omče, i zbog iste te Srbije i pred Tačija, i pred Mogerini i Merkel i Makrona i Putina. I kao što vidite i smem i mogu. I borim se i boriću se za našu Srbiju i za naš srpski narod.

Mogu, dragi prijatelji, valjda, za ovu zemlju, svima bar da kažem da nas neće ponižavati i da je kompromis kada svi dobiju po nešto, i niko ne dobije sve.

I mogu, i radim to, i hoću, i hiljadu puta ako treba, po bilo koju cenu, pa i po cenu sveopšte mržnje, ka meni, i sve da me nazovu, neki izdajnikom, neki velikosrpskim šovinistom, i da me sutra i streljaju, zato što, za razliku od njih, znam razliku između salonskog i pravog patriotizma. I da je pravi patriotizam i rodoljublje samo ono u kojem si spremni da žrtvuješ sve, pa i sopstvenu sadašnjost, zarad budućnosti svoje zemlje i njene dece.

I to je cena koju smo spremni da platimo, uvek i svugde, pa i ovde pred vama. Zato što, za mene, postoje samo dve stvari koje, sigurno, nikada neću.

Neću da radim protiv svoje zemlje i neću da lažem svoj narod i svoju zemlju.

Nisu moj posao ni mitovi, ni snovi, ni priviđenja, niti sumanute vizije Kosova bez Albanaca, ili još gore, Kosova bez Srba.

Moj posao je realnost. Ono što jeste, sada i ovde, na ovom Kosovu, u ovoj Srbiji, a ne nekoj nebeskoj. Sa tog neba smo već mnogo puta pali. Pali i ozbiljno se razbili. Glave su nam krvave, ruke polomljene, i nemam ja više koga da šaljem gore na nebo, pogotovo što je i pad, za sve nas, bio čista sreća. Sa neba se, uglavnom, ljudi ne vraćaju. Ostaju gore, da ih više nikada ne vidimo i da ih, u Srbiji, nikada više nema. Svih tih, koji su nam danas toliko potrebni - da rastemo, gradimo, razvijamo se, da nas bude u dovoljnoj meri da preživimo.

A nema nas, prijatelji, i to je realnost. Nema nas u celoj Srbiji, nema nas ni ovde na Kosovu i Metohiji, ne rađamo se dovoljno, umiremo previše, napuštamo sela i gradove, na isti način na koji su toliki krenuli da napuštaju Kosovo i Metohiju još s kraja 60-tih godina.

Ostali ste vi, najjači i najhrabriji.I ne zaboravite da nas je 1991. godine bilo, procentualno govoreći, tri puta više nego danas na Kosovu i Metohiji. Tri puta više, pre nepunih 30 godina.

I zato ja danas govorim o realnosti. I zato ne pevam borbene pesme, neću da vas huškam, neću da vam obećavam oružje i municiju, iako je jasno, i to vam obećavam, da nikome nećemo dozvoliti da oružje i municiju koristi protiv vas. To sam rekao pet puta, to ponavljam i danas na ovom veličanstvenom skupu.

A ovo sve kažem zato što vas hoćemo žive. Hoćemo srpsku decu, škole za njih, udžbenike, obdaništa. Hoću da imate dovoljno posla da poželite tu decu. Hoću porodilišta, igrališta, puteve, fabrike, da na kraju, da imate zašto ovde da ostanete.

Ne na nebu, već ovde na Kosovu i Metohiji. A nebo, pa hajde da se dovoljno razvijemo, napredujemo, pa tamo gore da šaljemo satelite, a ne ljude, i ne vas.

Vi ste ljudi, a ljudi su za to da budu na svojoj zemlji. Da hodaju po njoj. Da rade na njoj. Da se rađaju na njoj. Da budu bezbedni, zaštićeni i uposleni. I nemamo veći zadatak, i nemam jaču obavezu, ni svetiju dužnost, nego da vam baš to obezbedim i obezbedimo. Život na vašoj zemlji. Posao na vašoj zemlji. Sigurnost na vašoj zemlji.

I sve što radimo, to je upravo to. Sve što tražimo, jeste to. Zato što je to upravo ona mera koja sprečava poniženje ljudi i naroda, države i svakog čoveka u njoj.

Ali, opet, nemamo mi gde, i moramo u svemu tome da nađemo baš tu meru mira, dostojanstva i sigurnosti, bez kojih čovek, jednostavno, ne može da bude čovek.

Zato, kada vam pričaju kako hoću da menjam granice, ne govore vam istinu, jer granice danas, a gde su nam granice, zna li ih ko? Mi mislimo jedno, Albanci, mnogobrojniji i jači na Kosovu, misle drugačije. Jedan deo sveta misli jedno, drugi deo sveta misli drugo. U stvari, hoću da menjam vaša prava i da uradimo sve što možemo, i da sačuvamo sve što možemo na Kosovu i Metohiji, jer nam situacija nije ista, kao što je bila ni pre trideset, ni pre pedeset, ni pre šezdeset godina. Hoću da za vas osvojimo sva ona prava koja vam pripadaju, i koja su deo onoga što se zove civilizovan svet.

I hoću vaše pravo na život. I vaše pravo na rad. I vaše pravo na slobodu. Na sigurnost. Kretanje, učenje, lečenje.

I ako zbog tih prava, moramo da učinimo kompromise, i mi i Albanci, jer bez toga mira nema, uvek će to da uradim. Samo nemojte to da zovete pogrešnim imenom.

Nemojte da slušate kuknjavu o razbijanju srpskog jedinstva, jer je ono razbijeno pre više od šest vekova. I nemojte da ovi u Beogradu da plaše ljudi ratovima, jer niko neće da ratuje. Posebno ne vi u Beogradu.

Svoju decu smestili ste od Londona do Njujorka, daleko od Srbije, daleko i od Gračanice i od Mitrovice. Nemojte da kukate za gubitkom Kosova, jer ne samo da ga niste imali, nego ni mnogi od vas na njemu nikada nisu ni bili. Nemojte da pričate da ga ne date, kada ste ga odavno dali, čak i kada vam ga niko nije tražio. I nemojte da nas sprečavate da uzmemo nešto, vi koji otvoreno nudite, ili ste već dali sve.

I odmah da vam kažem, za one koji danima, nedeljama, mesecima, ponavljamaju tu laž, kako se neko spremio i kako neko mora do nove godine da prizna nezavisnost Kosova, ja ovde pred svima vama kažem da je to notorna laž i da nikome od nas ne pada napamet da u takvom poslu učestvujemo. Jedino što želimo to je da za vas obezbedimo veća prava i da napravimo kompromisno rešenje.

A obično, kao što je rekao veliki vladika Nikolaj na takve reči ne odgovaram, jer ste vi pametni ljudi, ali ljudi koji imate veliko srce i dobro umete da pogledate čoveka u oči i znate kome možete da verujete, a znate kome ne možete da verujete. I zato sam ponosan na to što ste mi dali 80 procenata vaših glasova. I zato znam kako da čuvam vaše poverenje, kako da ga branim i kako da ga štitim.

Mi Srbi, kada pobedujemo činimo to nekada ponosito i poštujući pobeđene, ali kada gubimo i kada smo poraženi mi i naša politika, to ne umemo ni da priznamo, niti da razumemo šta se promenilo.

Borila se Srbija 99-te protiv NATO časno i hrabro, štitila je sebe. Izgubili smo. Mnogo su jači bili, mnogo bogatiji, mnogo veće kukavice, pa su mogli s neba mnogo bombi da bace na naš

narod. Izgubili smo kao i 610 godina ranije. Ostali smo bez značajnih teritorija, Srbi su napustili mnoga od svojih ognjišta ne želeći da žive pod albanskom vlašću.

Kad izgubite rat, za to se plaća cena. Visoka, najviša. A, mi Srbi i danas se pravimo kao da se ništa nije dogodilo. Pravimo se i da nismo sami, sopstvenim glupostima i pod pritiskom zapadnog sveta, učestvovali u dokazivanju sopstvene krivice i za sukob na KiM.

Jesmo li mi ili neko drugi, braćo i sestre, isporučili bivšeg predsednika Srbije, između ostalog, i zbog naše, tobož, zločinačke politike na KiM? Jesmo li mi, ili neko drugi, isporučili i naše vojne i policijske generale Haškom tribunalu, i Ojdanića i Vladimira Lazarevića i Nebojšu Pavkovića i Sretena Lukića? Jesmo li ili nismo?

Najgore od svega je to što svi oni koji su to činili i danas bi da nam drže patriotske pridike i lekcije. Pravimo se da se ništa nije desilo ni kada je 2008. godine, doduše, zahvaljujući i našoj nesposobnosti, proglašena nezavisnost Kosova, koju je priznalo oko stotinu zemalja.

Dogodilo se i 2009. godine da smo sebe izbacili iz jedinog formata u kojem smo imali šansu, iz Ujedinjenih nacija. I to samo zato što su neki mislili da će sebi, na takav način, obezbediti ostanak i opstanak na vlasti. Mislite li, Srbi, da možemo da ne platimo cenu i da danas možemo da kažemo “puj pike ne važi”, za sramni zahtev koji smo uputili Međunarodnom sudu pravde o oceni legalnosti proglašenja kosovske nezavisnosti? Dobili smo najgori mogući odgovor za Srbiju i za sve vas ovde na KiM, jer smo imali najbahatije i najneodgovornije ministre i vlast u savremenoj istoriji. Za to se plaća visoka cena.

Mislite li da granica koju smo sami postavili sa carinskim punktovima nedaleko odavde na Jarinju i Brnjaku, koji dele Srbe i Srbe, može lako da se skloni? Nema lakog sklanjanja prelaza. Nigde i nikada. U takvim uslovima, možemo li da dobijemo rešenje koje za nas nije ponižavajuće, i šta i koji su to naši ciljevi i smernice u delovanju narednih meseci i godina?

Hoćemo li dogovor sa Albancima ili produžetak agonije u kojoj, svakako, gubimo sve. Pitanje je samo vremena, za godinu, pet ili deset. A, imamo li bilo kakvu šansu ovde na Kosovu bez kakvog takvog dogovora sa Albancima? Imaju li je Srbi južno od Ibra, čak i ako je Srbi na severu, kako-tako imaju?

Koliko ste vi dragi moji Srbi iz Metohije, Lipljana, Štrpca i danas streljeli prolazeći kroz brojna albanska mesta na putu ka Mitrovici? Vas iz Kosovskog pomoravlja i da ne pitam. Koliko puta dnevno se zapitate jesu li vam deca sigurna na putu do škole ili pijace? Hoće li vaše stare neko negde da napadne, zato što su reč izgovorili na pogrešnom jeziku? Upravo zato, kao predsednik Srbije, nisam želeo da zabijam kao noj glavu u pesak, već sam želeo i želim da se borim za vas i budućnost vaše i naše dece.

Imamo li nekakav nacrt rešenja u Briselu, pošto o tome bruji ceo svet, pričaju svi u Srbiji koji nikada u razgovorima učestvovali nisu i koji o tome pojma nemaju? Ovde pred vama govorim najotvorenije i najodgovornije – nemamo nikakav nacrt rešenja, nismo ni blizu njega. Ali, po prvi put, čini mi se da dobro znamo da moramo i da razgovaramo i bar da pokušamo naše odnose da uredimo.

I nisam po tom pitanju nikakav optimista. I ja znam da postoji hiljade onih koji samo čekaju da kažu: "Aha! Otišao je dole!" A to dole je za njih Kosovo. Za mene Kosovo i Metohija nisu dole, oni su gore, oni su iznad svega, oni su važni i najvažniji za svakog Srbina.

I reći će, ništa novo nije rekao. Kao da je reći nešto novo o Kosovu uopšte moguće. Kao da sve priče odavno nisu ispričane. Ali, novo je i to što neću ovde da psujem Albance, ni one koji su danas pretili i meni, i pretili našem narodu južno od Ibra. Neću čak ni one koji su, tukući Srbe, stvarali im državu, a koji se i danas prave blesavi na sve ovo što se zbivalo, već želim da vidim kako delima možemo da stvorimo bolje sutra za Srbe na Kosovu i Metohiji.

Pre svega, moramo sebe da menjamo, da čuvamo svoj jezik i kulturu svuda gde Srbi žive. Nemci su i u najtežim trenucima, kada su gubili sve, a mi ne gubimo sve, opstajali na Geteu, Šileru, Braći Grim, na snazi njihove kulture i duhovnosti.

Mi Srbi imamo i jezik i pismo, imamo i nauku, imamo i Teslu i Pupina, i Andrića, i Selimovića, i Pekića i Čosića. Imamo i Vladetu Jerotića, koji se još 1987. godine pitao – "A pomislimo li mi Srbi ima li u bar nečemu i naše krivice i našeg nerazumevanja?" Pitamo li sebe danas kako to da su Albanci nekada, gotovo svi, govorili srpski, a mi smo mogućnost znanja albanskog jezika odbacivali s prezicom?

Albanci danas, na našu sreću, a njihovu nesreću, ponašaju se kao Srbi nekada, jer im osionost dozvoljava da ih srpski jezik sve manje zanima. Zato su, u mnogim sferama, sve manje uspešni. Mi tu lekciju sve bolje savladavamo i zato postajemo sve uspešniji.

I šta je u stvari moja i naša ideja za sutra? Za sutra Srbije i Srba? Ideja je da sačuvamo naš narod. Da čuvamo svoju zemlju, da čuvamo naše institucije, ideja je da čuvamo mir i pokušamo, bar pokušamo da uspostavljamo mostove poverenja prema Albancima, da težimo dogovoru čak i kada znamo da je gotovo nemoguće, jer sve drugo vodi nas u ambis i u katastrofu.

Hoću i želim da verujem da posle vekova ratovanja i sukobljavanja možemo da imamo vekove pristojnih, racionalnih, a za pedesetak godina, zašto da ne, i prijateljskih odnosa sa Albancima.

Zato sam zahvalan i svima u Evropi i svetu, koji razumeju težinu naših odnosa i koji shvataju važnost naših razgovora. Mi danas želimo da budemo deo Europe, Albanci žele da dobiju viznu liberalizaciju. I jedni i drugi želimo bolji život za svoje građane. Do takvog, boljeg života, nema prečice, ni za nas ni za njih, preko grobova onih drugih.

Moramo i moraćemo da živimo i zajedno i jedni pored drugih. I zato ćemo da razgovaramo i pregovaramo, do iznemoglosti, ako je potrebno. I upravo zato, na Kosovo sam došao da vam kažem da će neko, nekada u budućnosti, morati da postigne kompromis sa Albancima.

Priče o tome kako ćemo u nekim drugačijim svetskim okolnostima mi da im vratimo milo za drago, a taj trenutak samo što nije došao, su bajke za malu decu, ispričane i sa tragičnim krajem. Baš kao i albanske priče kako će dokusuriti Srbe, ili će Srbi sami nestati. Neće Srbi da odu sa svojih ognjišta. Tvrđe orah voćka čudnovata.

I neće tu biti ni lakih ni jednostavnih rešenja. Ni za njih, ni za nas. Ali, biće života, i biće nam više dece, i naše i njihove, koja će želeti da ostanu ovde, a ne da u praskozorje punoletstva hvataju prvi voz za Austriju, Švajcarsku, ili Nemačku. Dakle, rešenje nije na vidiku, ali se nadam i Bogu molim, da ga makar u narednih deset ili dvadeset godina bude. Sve drugo, značilo bi kraj našeg postojanja na KiM.

Došao sam da vam kažem šta je to što ćemo da radimo i uradimo konkretno i šta sam to doneo našem narodu na Kosovu i Metohiji. Došli smo sa sveobuhvatnim investicionim planom za deset

srpskih opština, svih deset. Sve četiri severno kosovske, i Zvečan i Leposavić i Zubin Potok i Kosovska Mitrovica. Ali i Novo brdo, Gračanica, Ranilug, Parteš, Klokot, Štrpc...za svako mesto gde su Srbi većina, ali i za sve Srbe gde oni žive, i gde su u ogromnoj manjini.

Doneli smo rešenje kako da unapredimo ekonomiju i životni standard našeg naroda. Uлагаćemo stotine, a ne destine miliona evra u naše bolnice, u našu Trepču. Video sam rudare naše, od Leposavića do Kosovske Mitrovice i hvala vam što ste ovde sa nama. 13 miliona evra država Srbija izdvojila je za Trepču.

Naša bolnica, naš Kliničko bolnički centar ovde u Mitrovici biće na ponos i diku svakom Srbinu. 10 miliona evra uložićemo, 2 miliona evra u Gračanicu. U Štrpcu idemo sa novim vrtićima, idemo sa vodovodom za sve tri severno kosovske opštine. Moramo da uradimo mnogo puteva i sve drugo što je potrebno za naš narod od Kamenice do Raniluga, Novog brda, do Budriga, Klokota, Pasjana, Parteša, na svakom mestu. Moramo da obiđemo svako selo u Metohiji, da pomognemo ljudima, da naprave svoj privatni posao. I to niko ne može da nam zabrani. Niko iz onog sveta koji bi voleo da ni Srbije ovde nema, a za Srbe nije ih naročito briga, iako će uvek da kažu da su mnogo zabrinuti.

Srbija je počela posle mnogo decenija propadanja ekonomski da jača. Srpska privreda je najbrže rastuća privreda na Balkanu u ovoj godini. Stranih investicija imamo ubedljivo više od svih ostalih zajedno. Javni dug Srbije dramatično pada. Treću godinu za redom imamo deficit u budžetu. Spremni smo da vama, koji živite na Kosovu i Metohiji, pomognemo više nego ikada. Srbija, ne samo za plate, već samo za kosovski dodatak, za zaposlene u javnom sektoru na KiM, zdravstvu, obrazovanju, socijalnim ustanovama, izdvaja godišnje čak 71 milion evra.

Spremni smo da značajno uvećamo tu sumu, jer hoćemo da vas podstaknemo da ostanete i opstanete na svojim ognjištima uz pomoć i podršku svoje Srbije. Spremni smo da uvećamo ulaganja. Kada govorim o tome, ove stvari koje izgovaram nisu na dugačkom štapu. Govorim o nečemu što se dešava u danima, a ne u godinama koje su pred nama. Dakle, narednih dana i nedelja dobijete sve odluke o kojma govorim i dobijete sav novac za investicije o kojima smo juče i danas ovde pričali. Mislim da je to možda i najvažnija stvar za naše ljude.

I tu nema nikakvih mitskih granica. Hoću one, u kojima žive ljudi koji imaju sva prava koja im pripadaju. Hoću one zbog kojih niko neće biti ponižen, a pogotovo ne Srbija.

I kad kažem da hoćemo dogovor, hoćemo kompromis, a ne diktat. Hoćemo da sve čujemo, ali i da se mi čujemo. Hoću, na kraju, a pre svega, da vi živite ovde, i da to bude vaše.

Ali, naravno, nisam spreman da vas obmanjujem kao što su to mnogi činili.

Nije ni lak i brz put do toga. I mnogo toga ćemo morati da se odrekнемo, mnogo toga da žrtvujemo, mnogo toga ćemo morati da radimo da bismo došli do tog cilja.

I mnogo vode će još proteći i Ibrom i Sitnicom da bismo do bilo kakvog dogovora mogli da dođemo. I hoću da znate da ima nešto i što tražim od vas. Iako ste sve već podneli, mnogo toga izgubili, i žrtvovali. Za Srbiju, i za nas.

Potrebni ste nam, potrebni ste celoj našoj Srbiji. Svima nama sebičnima koji vas ovde, najugroženije, molimo da ostanete na svojim ognjištima i da tražite od nas sve što je realno i sve što je moguće i sve što možemo da učinimo. Da pomognemo na svaki način, da zajednički putujemo u budućnost, a time obezbedimo opstanak vama, na vekovnim ognjištima.

A taj put koji je pred nama je put napred, ka budućnosti vaše dece. Tome smo politički podredili svoju sadašnjost, tome ćemo podrediti svaki svoj sledeći dan.

I ubeđen sam, kada prođe sve ovo, ako me neki osude, prokunu, kada se ugase lomače jednog dana, da ćete bar vi, vi ovde prisutni, junaci srpski, naši junaci Kosova i Metohije, da ćete bar vi znati i šta i za šta sam radio.

Za Srbiju, za otadžbinu, za vas, i za život.

I svako dete koje se sutra rodi, svaki čovek koji dobije posao, svaka nova škola, bolnica, biće dokaz da smo radili jedinu pravu stvar.

I to mi je više nego dovoljno. Spomenike, spomenike neka dižu onima koji su izgubili, kako kažu uvek časno i, uz svoju, uglavnom tolike tuđe žrtve.

Moja namera je da pobedimo. I da kad počnemo da pobeđujemo nikada više ne gubimo, da Srbija po prvi put pobedi, u ne znam koliko godina, bez krvi, bez mrtvih, bez užasa i grobova.

I imam nameru da ova zemlja bude velika, ne po tome što će da osvoji Balkan ili svet, nego po tome što će da osvoji budućnost. Radom, znanjem, decom, tako se ta budućnost osvaja.

I takve bitke su pred nama. Ne one u kojima se na budućnost puca, pa je onda, uz počasti sahranjujemo.

Nemojte to da tražite od mene. Nemojte ni od sebe to da tražite. Isključite to kao opciju, kao rešenje.

Malo nam je, jako malo života ostalo u Srbiji, malo ovde, i moramo da ga čuvamo. Moramo da mu damo šansu, da se razvije, ojača, da se nastavi, raširi.

Moramo, zato što smo, biološki, kao narod, pred ambisom. Stojimo na njegovoј ivici, gledamo dole i nešto kao da nas vuče da napravimo taj besmisleni korak.

Nestaćemo ako ponovo to uradimo. Nećemo biti ništa i nećemo imati ništa. Živećemo jedan te isti rezultat, onaj u kojem gubimo. Svakoga dana, bukvalno sve, dok, na kraju, ne izgubimo i sebe, i Srbiju. Ubio nas je dvadeseti vek. Izgubili smo ljudi toliko da ni u naredna dva veka nećemo moći da ih nadoknadimo. Nemamo više ljudi na bacanje.

Dajte da, konačno, nešto dobijemo. Da dobijemo ono što će nam omogućiti normalnu zemlju i normalan život u njoj.

Da povratimo dostojanstvo, da imamo prava, da naša crkva bude naša, na svojoj zemlji, sa svojom imovinom, a ne da nam sutra i novu crkvu izmisle.

Da znamo gde smo, šta hoćemo i gde idemo.

To je, prijatelji, ono što sam htio da vam kažem. I ne znam, i siguran sam, da sam pominjao puške, da bih dobio mnogo više aplauza. Ja to ne mogu, ja to ne umem. Birali ste me za život, a ne za smrt i počasti.

Ne želim da znam, i ne želim da učestvujem u stvaranju Srbije, ukoliko to ne mora da bude tako, da se u njenu budućnost ide u čizmama i s puškom u ruci. Znam za onu koja je moguća s knjigom, olovkom, laptopom. Radom i znanjem.

Ne znam za dostojanstvo u strahu od bombi. Znam za ono koje se gradi školama, obdaništima, fabrikama, sigurnošću i mirom.

I to vam nudim danas i to će uvek biti moja ponuda za sutra. Ali i moj odgovor svima onima koji misle da srpskom narodu mogu da prete, da mogu da zauzimaju ono što nije njihovo, da mogu da uzimaju ono što je naše, da mogu da teraju, progone i proteruju naš narod. Moj odgovor je - Srbija to neće dozvoliti, Srbija to neće dozvoliti nikome i Srbija to neće dozvoliti nikada.

I nećemo da se junačimo, ali reči koje izgovaram molim sve na drugoj strani da veoma ozbiljno shvate i da veoma ozbiljno prihvate. Nijednog časa se neću dvoumiti, ni jednog časa, ni jednog sekunda se neću dvoumiti u potrebi da zaštitim naš narod ukoliko na bilo kojem delu Kosova i Metohije naš narod bude napadnut.

Na Srbiji je, na svakom čoveku u njoj koji mora da otvorí oči, da vidi sve što treba da vidi, i da odluči da li mu je budućnost prošlost ili mu je prošlost razlog za budućnost.

Naše poruke mira ne nailaze uvek na razumevanje. Mogli smo to da vidimo i danas. I oni iz sveta zameriće nam to što ćemo da kažemo da smo u stanju sebe da branimo, iako stotinu puta kažemo da nikoga nećemo da napadnemo. I nikada neće zameriti onima koji bi možda mogli da napadnu, jer je normalno da pomisle da bi mogli da napadnu. Ali, bez obzira na to, hiljadu i milion puta ponavljaćemo da hoćemo samo mir i pružaćemo im ruku, makar stalno ostajala u vazduhu.

I za kraj, ponoviću poslednju rečenicu iz posvete Stefana Lazarevića, tu blizu je bio taj mramorni stub: Ne znam, Bog zna.

I nadam se da vi znate. I da Srbija zna. I danas sam posebno ponosan što sam ovde, u Kosovskoj Mitrovici, i hvala Milena Vama što ste sa nama. Reč je o supruzi pokojnog Olivera Ivanovića. I ta ulica biće najlepša u Kosovskoj Mitrovici, i neće se o tome odlučivati ni na kakvim forumima. To je odlučio narod i to je odlučila srpska država. A, Vama, hvala što ste ostali uz svoju državu i

što niste naseli na sve one provokacije i na sve one ponude koje ste dobijali, zlato, svilu i kadifu, da optužite svoju zemlju i svoju državu za nešto u čemu ona učestvovala nije.

I još nešto. Hoću da se zahvalim vama dragi prijatelji što ste u ovolikom broju došli u Kosovsku Mitrovicu da me čujete. Bio sam bezbroj puta ovde. Nikada ovoliko ljudi nisam video. Hvala vama koji ste putovali iz Klokota, iz Budriga, iz Parteša, Pasjana, Kamenice, hvala vama koji ste iz Metohije pokušali da dođete, hvala vama iz Štrpca, vama iz Siriničke župe što svuda i uvek stignete, iz Gračanice junačke. Hvala vam, dragi prijatelji, jer kako ovde na ovom zidu u Mitrovici piše, "Odavde nema nazad, a najjači nikada ne uzmiču".

Hvala vama, svima, i molim vas, znajući koliko nas je malo i u Srbiji i na KiM, a koliko mnogo srca imamo, molim vas da budemo zajedno, da naše jedinstvo bude veće nego ikada, da sačuvamo sve što možemo i sve što moramo da sačuvamo, i da polako sigurnim koracima idemo napred u sigurniju i bolju budućnost.

Kada budemo imali bilo šta da vam kažemo, oko bilo kakvog rešenja, o bilo čemu, nećemo to saopštavati ni u Beogradu, ni u Briselu. Reći ćemo vama, ovde u Kosovskoj Mitrovici i Gračanici. I nemojte da strepite ni jednoga časa, i ni jednoga dana zbog toga.

Vama i vašim porodicama, dragi prijatelji, vama junački rudari koji čuvate srpsko srce na KiM, svima vama dragi Srbi, vama dragi Banjani koji sada ovo gledate, koji niste mogli svog predsednika da sačekate, želim sve najbolje, mnogo uspeha, dobro zdravlje, mnogo sreće! Želim srpskom narodu život, dobar i bolji, i istu takvu budućnost. Pozdravljam vas našim najlepšim i našim najvećim i jedinstvenim pozdravom - Živila Srbija!"

III. Victoria Kaiser: Speeches in Ivo Andrić's Novels

“Rhetoric as a stylistic device in Ivo Andrić’s Novel “The Bridge on the Drina (Na Drini ćuprija/На Дрини ћуприја), with a focus on Alihodža Mutevlić”

I. English Version:

Ivo Andrić: The Bridge on the Drina, London: Allen & Unwin 1919 (sic!), URL:
https://archive.org/stream/in.ernet.dli.2015.149540/2015.149540.The-Bridge-On-The-Drina_djvu.txt
(retrieved 21.01.2019)

p. 113:

For more than 200 years the oldest member of their family had been the mutevelia, the guardian and administrator of Mehmed Pasha's foundation in the town. He looked after the famous Stone Han near the bridge. We have seen how, after the loss of Hungary, the Stone Han lost the revenues on which it depended for its upkeep and by force of circumstances became a ruin. Of the Vezir's foundation there remained only the bridge, a public benefit which did not require special maintenance and brought in no revenue. So there remained for the Mutevelids only their family name as a proud memorial of the calling which they had honourably carried out for so many years. That calling had in fact ceased at the time when Dauthodja had succumbed in his struggle to maintain the Stone Han, but the pride had remained and with it the traditional custom that the Mutevelid family was called upon above all others to look after the bridge and that it was in some way responsible for its fate, since the bridge was an integral part of the great religious foundation which the family had administered and which had so pitifully dried up.

pp. 114-115.:

Thus early one evening the leading ViSegrad Turks were sitting on the kapia, cross-legged in a circle. In the centre was Osman Effendi, a tall thin pale man. Every muscle of his face was unnaturally set, his eyes were feverish and his forehead and cheeks marked all over with scars like an epileptic. Before him stood the hodja, red in face and small in stature, yet somehow impressive, asking more and more questions in his thin reedy voice. What forces had they? Where were they to go? With what means? How? What for? What will happen in case of failure? The cold and almost mischievous pedantry with which the hodja treated the matter only served to conceal his own anxiety and bitterness at the Christian superiority and the evident weakness and disorder of the Turks. But the hot-headed and sombre Osman Effendi was not the man to notice or understand such things. Of violent and uncontrolled temper, a fanatic with overstrung nerves, he quickly lost patience and control and attacked the hodja at every sign of doubt or wavering as if he were a Schwabe. This hodja irritated him and he replied to him only with generalities and big words. The main thing was not to allow the foe to enter the country without resistance, and whoever asked too many questions only hindered the good work and aided the enemy. In the end, completely beside himself, he replied with scarcely concealed disdain to every question of the hodja: The time has come to die', 'We will lay down our lives', 'We shall all die to the last man'.

'But,' broke in the hodja, 'I understood that you wanted to drive the Schwabes out of Bosnia and that was the reason why you were collecting us. If it is only a question of dying, then we too know how

to die, Effendi, even without your assistance. There is nothing easier

than to die.'

*Ama, I can see that you will not be one of those who die,' broke in Karamanli, harshly.

'I can see that you will be one,' answered the hodja sarcastically, 'only I do not see why you ask for our company in this senseless attempt.'

The conversation then degenerated into an open quarrel in which Osman Effendi referred to Alihodja as a renegade, one of those traitors whose heads, like the Serbs', should be exposed on the kapia, while the hodja imperturbably went on splitting hairs and demanding proofs and reasons, as if he had not even heard those threats and insults.

p. 117:

To all Karamanli's insults he replied almost sadly:

'Do you think, Effendi, that it is easy for me to be alive to await the coming of the .Schwabes to our land? As if we did not know what is in store for us in the times to come? We know where it hurts us and what we are losing: we know it only too well. If you came here to tell us this, you .should not have returned here. Indeed there was no need for you to come from Plevlje at all. For. as I see. you do not understand matters. Had you done so. you would not have done what you have done or said what you have said. This is a worse torment. Effendi, than you can think: nor do i know a remedy for it.
but 1 know that what you suggest is not a remedy.'

pp. 206-208:

So now he listened to the empty chatter of his two neighbours.
‘You see now how the times are and the gifts of God; time eats away even stone like the sole of a shoe. But the Schwabes will not have it so and at once mend what is damaged,’ philosophized one of them, a well-known lazybones from the market-place, as he sipped Alihodja’s coffee.

‘While the Drina is the Drina the bridge will be the bridge. Even if they had not touched it, it would last its appointed time. All this expense and all this trouble will serve them nothing,’ said the other guest, of the same occupation as the first.

They would have dragged on their idle chatter indefinitely had not Alihodja interrupted.

‘And I tell you that no good will come of their interfering with the bridge. You will see, nothing good will come of all this restoration. What they repair today they will tear down again tomorrow. The late lamented Mula Ibrahim used to tell me that he had learnt from ancient books that it is a great sin to needle with living water, to turn its course aside or change it, v.ere it even for a day or an hour. But the Schwabes do not feel themselves alive unless they are hammering or chiselling something or other. They would turn the whole world upside down if they could!’

The first of the idlers tried to show that, when all was said and done, it was not so bad that the Schwabes should repair the bridge. If it did not prolong its life it would at any rate do it no harm.

‘And how do you know that they will do it no harm.^’ the hodja broke in angrily. ‘Who told you? Don’t you know that a single word can destroy whole cities; how much more then such a babel!

All this earth of God's was built "pon a word. If you were literate and educated, as you are not, then you would know that this is not a building like any other, but one of those erected by God's will and for God's love; a certain time and certain men built it. and another time and other men will destroy it. You know what the old men say about the Stone Han; there was none other like it in the Empire. Yet who destroyed it? Had it been a question of its solidity and the skill of its construction it would have lasted a thousand years; yet it has melted away as if it had been made of wax and now on the place where it was the pigs grunt and the Schwabes' trumpet sounds.'

'But, as I think, 1 believe . . . * the idler replied.

'You believe wrongly,' interrupted the hodja. 'According to your ideas nothing would ever have been built and nothing destroyed. That has never occurred to you. But I tell you that all this is not good, it foretells evil, for the bridge and for the town and for all of us who are looking at it with our own eyes.'

'He is right. The bodja knows best what the bridge is/ broke in the other idler, maliciously recalling Alihodja's one-time martyrdom on the kapia.

'You needn't think that I don't know,' said the bodja with conviction and at once began, quite calmly to tell one of his stories at which the townsfolk used to mock, but to which they loved to listen time and time again.

'At one time my late lamented father heard from Sheik Dedije and told me as a child how bridges first came to this world and how the first bridge was built. When Allah the Merciful and Compassionate

first created this world, the earth was smooth and even as a finely engraved plate. That displeased the devil who envied man this gift of God. And while the earth was still just as it had come from God's hands, damp and soft as unbaked clay, he stole up and scratched the face of God's earth with his nails as much and as deeply as he could. Therefore, the story says, deep rivers and ravines were formed which divided one district from another and kept men apart, preventing them from travelling on that earth that God had given them as a garden for their food and their support. And Allah felt pity when he saw what the Accursed One had done, but was not able to return to the task which the devil had spoiled with his nails, so he sent his angels to help men and make things easier for them. When the angels saw how unfortunate men could not pass those abysses and ravines to finish the work they had to do, but tormented themselves and looked in vain and shouted from one side to the other, they spread their wings above those places and men were able to cross. So men learned from the angels of God how to build bridges, and therefore after fountains, the greatest blessing is to build a bridge and the greatest sin to interfere with it, for every bridge, from a tree trunk crossing a mountain stream to this great erection of Mehmed Pasha, has its guardian angel who cares for it and maintains it as long as God has ordained that it should stand.'

'So it is, so it is, by God's will!' the two idlers marvelled humbly. So they passed their time in conversation, as the days passed and the work went on there on the bridge, whence they could hear the squeaking of carts and the pounding of machines mixing sand and cement.

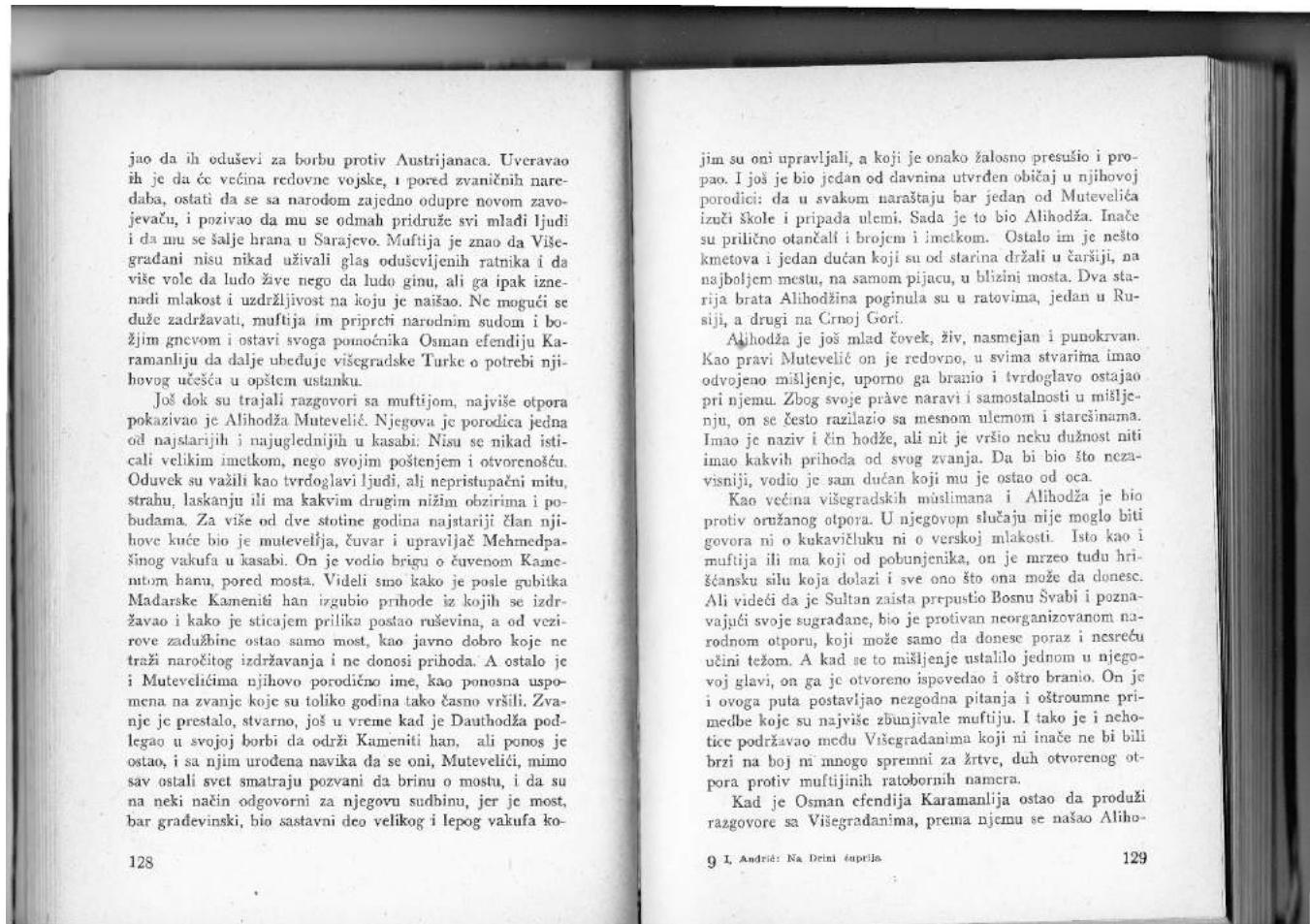
As always, in this discussion too, the hodja had the last word. No

one wanted to press an argument with him to the end, least of all those two idle and empty-headed fellows who drank their coffee there and knew well that the next day also they would have to pass a good part of their long day in front of his shop.

II. Original Serbo-Croatian version:

Andrić, Ivo: Na Drini Ćuprija. Višegradska Hronika,
1950

Zagreb: Zora

jao da ih oduševi za borbu protiv Austrijanaca. Uveravao ih je da će većina redovne vojske, i pored zvaničnih naredaba, ostati da se sa narodom zajedno odupre novom zavještaču, i pozivao da mu se odmah pridruže svi mladi ljudi i da mu se šalje hrana u Sarajevo. Muftija je znao da Višegradi su nisu nikad uživali glas oduševljenih ratnika i da više vole da ludo žive nego da ludo ginu, ali ga ipak iznenađi mlakost i uzdržljivost na koju je našao. Ne mogući se duže zadržavati, muftija im pripreti narodnim sudom i božjim gnevom i ostavi svoga pomoćnika Osman efendiju Karamanliju da dalje ubeduje višegradske Turke o potrebi njihovog učešća u opštem ustanku.

Još došlo su trajali razgovori sa muftijom, najviše otpora pokazivao je Alihodža Mutevelić. Njegova je porodica jedna od najstarijih i najuglednijih u kasabi. Nisu se nikad isticali velikim imetkom, nego svojim poštenjem i otvorenosću. Oduvek su važili kao tvrdoglavci ljudi, ali nepristupačni mitu, strahu, laskanju ili ma kakvim drugim nižim obzirima i pobudama. Za više od dve stotine godina najstariji član njihove kuće bio je mutevelija, čuvac i upravitelj Mehmedpašićnog vakufa u kasabi. On je vodio brigu o čuvenom Kamenitom hanu, pored mosta. Videli smo kako je posle gubitka Madarske Kameniti han izgubio prihode iz kojih se izdržavao i kako je sticajem prilika postao ruševina, a od vezirove zadužbine ostao samo most, kao javno dobro koje ne traži naročitog izdržavanja i ne donosi prihoda. A ostalo je i Mutevlićima njihovo porodično ime, kao ponosna uspomena na zvanje koje su toliko godina tako časno vršili. Zvanje je prestalo, stvarno, još u vreme kad je Dauthodža podlegao u svojoj borbi da održi Kameniti han, ali ponos je ostao, i sa njim urođena navika da se oni, Mutevlići, mimo sav ostali svet smatraju pozvani da brinu o mostu, i da su na neki način odgovorni za njegovu sudbinu, jer je most, bar građevinski, bio sastavni deo velikog i lepog vakufa ko-

jim su oni upravljali, a koji je onako žalosno presušio i propao. I još je bio jedan od davima utvrđen običaj u njihovoj porodici: da u svakom naraštaju bar jedan od Mutevlića izuči škole i pripadi učenju. Sada je to bio Alihodža. Inače su prilično otančali i brojni i imetkom. Ostalo im je nešto kmetova i jedan dučan koji su od starina držali u čaršiji, na najboljem mestu, na samom pijacu, u blizini mosta. Dva starija brata Alihodžina poginula su u ratovima, jedan u Rusiji, a drugi na Crnoj Gori.

Alihodža je još mlađ čovek, živ, nasmejan i punokrvan. Kao pravi Mutevlić on je redovno, u svima stvarima imao odvojeno mišljenje, uporno ga branio i tvrdoglavio ostajao pri njemu. Zbog svoje prave naravi i samostalnosti u mišljenju, on se često razilažio sa mesnom ulemom i starešinama. Imao je naziv i čin hodže, ali niti je vršio neku dužnost niti imao kakvih prihoda od svog zvanja. Da bi bio što nezavisniji, vodio je sam dučan koji mu je ostao od oca.

Kao većina višegradskih muslimana i Alihodža je bio protiv oružanog otpora. U njegovom slučaju nije moglo biti govora ni o ukavčiluku ni o verskoj mlakosti. Isto kao i muftija ili ma koji od pobunjenika, on je mrzeo tudu hričansku silu koja dolazi i sve ono što ona može da doneše. Ali videći da je Sultan zaista prepustio Bosnu Švabij i poznavajući svoje sugrađane, bio je protivan neorganizovanom narodnom otporu, koji može samo da doneše poraz i nesreću učini težom. A kad se to mišljenje ustalo jednom u njegovoj glavi, on ga je otvoreno ispovedao i oštro branio. On je i ovoga puta postavljao nezgodna pitanja i oštroumne primedbe koje su najviše zbunjivale muftiju. I tako je i nehotice podržavao medu Višegradićima koji ni inače ne bi bili brzi na boj ni mnogo spremni za žrtve, duh otvorenog otpora protiv muftijinih ratobornih namera.

Kad je Osman efendija Karamanlija ostao da produži razgovore sa Višegradićima, prema njemu se našao Alihodža.

dža. A ono nekoliko begova i aga koji su žvakali reči i mernili izraze, a ustvari bili potpuno saglasni sa Alihodžom, puštali su iskrenog i plahovitog hodžu da se istrčava i sukobjava sa Karšanlijom.

Ugledni višegradski Turci sedeli su predveče na kapiji, podvijenih nogu, poredani uokrug sve po starčinstvu. Među njima Osman efendija, visok, mršav i bleđ čovek. Svaki mišić na licu mu je nepriljubno zategnut, oči gnezničave, a čelo i obrazi puni ožljaka, kao kod padavštara. Prema njemu je stajao rumeni, omaleni, uočljivi i prgavi Alihodža i svojim piskutljivim glasom postavljao sve nova pitanja. Koju su snage? Kuda se ide? Sa kojim sredstvima? Kako? Šta je cilj? Šta će biti u slučaju neuspeha? — Hladna, gotovo zlurna pedanterija kojom je hodža raspravlja ovu stvar, prikrivala je samo njegovu zabrinutost i gorčin zbor bričanske nadmoćnosti i očigledne turske nemoći i poremećenosti. Ali zaneseni i mrki Osman efendija nije bio čovek koji bi takve stvari mogao da pjmeti i razume. Silovita i nenumerarena priroda, fanatički nezdravih živaca, on je brzo gubio strpljenje i prisehnost i obarao se na svaki znak sumnje i kolebanja kao da se radi o Šabbi samom. Ovaj hodža ga je dražio i on mu je odgovarao sa uzdržanim gnevom, samo opštim izrazima i krupnim rečima. Ide se kud se mora i sa onim sa čim se može. Glavno je da se dušmanu ne posti u zemlju bez boja, a ko mnogo pita, oneta stvar i pomaže neprijatelju. Na kraju, potpuno ražlučen, odgovorio je sa jedva prikrivenim prezironom na svaku hodžino pitanje: »Došao žemam da se gine.« »Hoćemo da glave položimo.« »Izginućemo svi do jednoga.«

— A tako, upadao mu je hodža u reč, a ja sam mislio da vi hoćete da istjerate Šabu iz Bosne i da nas za to sakupljate. A ako je do toga da se gine, umijetno i mi da izginemo, efendija, i bez tebe. Ništa lakše nego izginuti.

130

— Ama, vidim ja da se tebi ne gine, prekidao ga je grubo Karamanlija.

— Vidim ja da se tebi gine, odgovarao je oštro hodža, samo ne znam što tražiš društvo za taj čoravi posao.

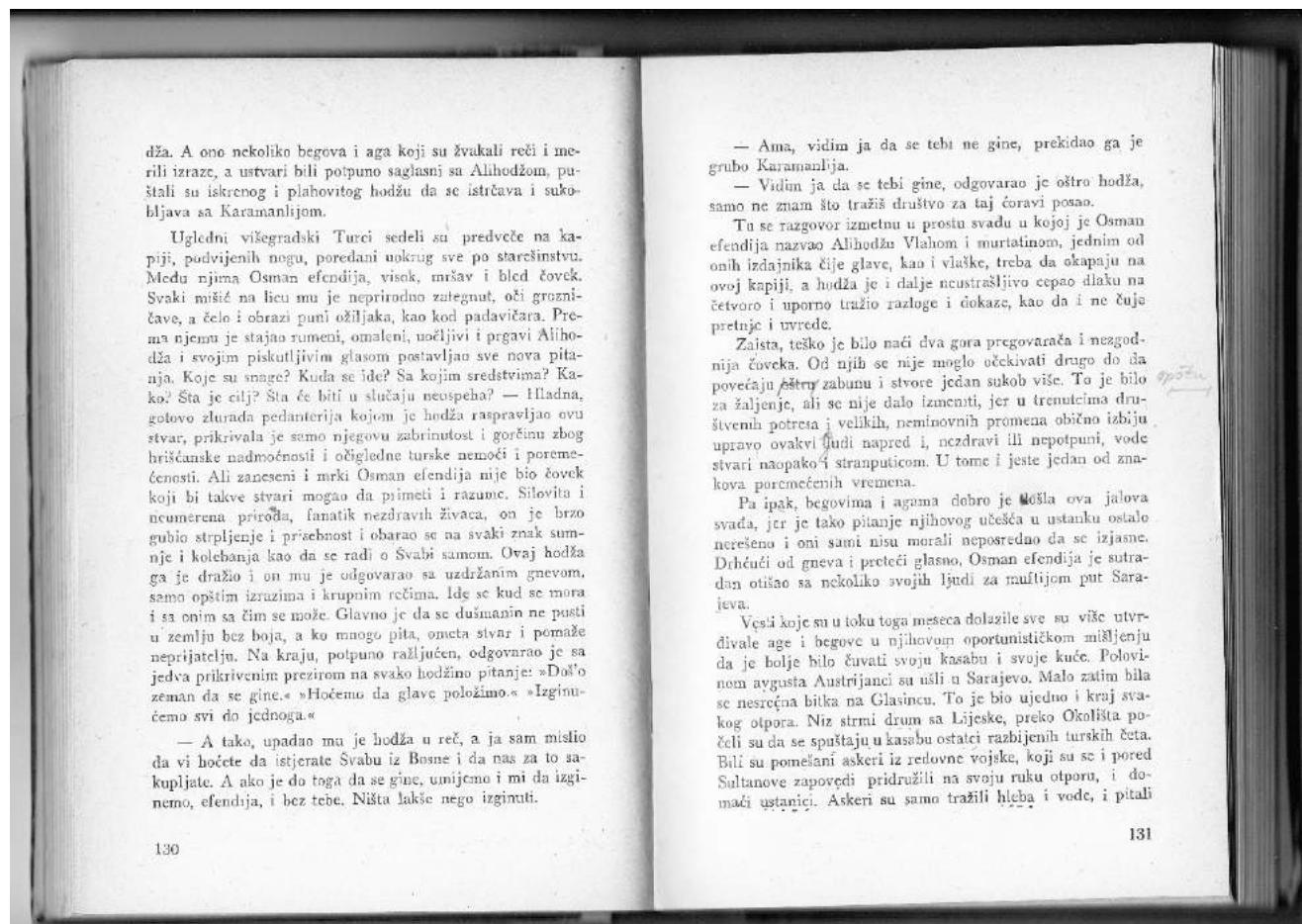
Tu se razgovor izmetnu u prostu svadu u kojoj je Osman efendija nazvao Alihodžu Vlahom i murtalinom, jednim od onih izdajnika čije glave, kau i vlaške, treba da okapaju na ovoj kapiji, a hodža je i dalje neustrašljivo cepao dlaku na četvoro i uporno tražio razloge i dokaze, kao da i ne čuje pretnje i uvrede.

Zajsta, teško je bilo naći dva gora pregovarača i nezgodnija čoveka. Od njih se nije moglo očekivati drugo da do povećaju čestru zabunu i stvore jedan sukob više. To je bilo za žaljenje, ali se nije dalo izmeniti, jer u trenutčima držvenih potresa i velikih, neminovnih promena obično izbiju upravo ovakvi ljudi napred i, nezdravi ili nepotpuni, vode stvari naopako^{spozn} stranputicom. U tome i jeste jedan od značkova poremećenih vremena.

Pa ipak, begovima i agama debro je ~~Mošla~~ ova jalova svada, jer je tako pitanje njihovog utecša u ustanku ostalo nerešeno i oni sami nisu morali neposredno da se izjasne. Dihćući od gneva i preteči glesno, Osman efendija je sutradan otišao sa nekoliko svojih ljudi za maftijom put Sarajeva.

Včasi koje su u toku toga mjeseca dolazile sve su više utvrđivali age i begove u njihovom oportunističkom mišljenju da je bolje bilo šuvati svoju kasabu i svoje kuće. Polovinom avgusta Austrijanci su ušli u Sarajevo. Malo zatim bila se nesrećna bitka na Glasincu. To je bio ujedno i kraj svakog otpora. Niz strmi drum sa Lijeske, preko Okoliša počeli su da se spuštaju u kasabu ostaci razbijenih turskih četa. Bili su pomelani askeri iz redovne vojske, koji su se i pored Sultaneove zapovedi pridružili na svoju ruku otporu, i pomači ustanici. Askeri su samo tražili hleba i vode, i pitali

131

koji je put za Uvac, ali ustanici su bili ogorčeni i borbeni ljudi koje porazi nisu slomili. Pocrneli, prašni i pocepani, jetko su odgovarali na pitanja neratobornih višegradske Turaka i spremali se da kopaju šančeve i brane prelaz preko mosta na Drini.

I opet se istakao Alihodža; bezobzirno i neumorno je dokazivao da se ova kasaba ne može braniti i da je odbrana besmislena kad je »Šabovo već prešiće Bosnu, s kraja na kraj«. Ustanici su to i sami uviđali, ali nisu hteli da priznaju, jer su ih dražili i izazivali ovi čisto odvenci, dobro hranjeni ljudi koji su čuvali svoje kuće i imanja, držeći se mudro i kukavitski daleko od bune i boja. U to je našao onaj isti Osman efendija Karamanlij, kao raspmaćen, još bledi i mršaviji, još ratoborniji i zakutaniji. To je bio jedan od onih ljudi za koje nema neuspjeha. Govorio je o otporu, na svakom mestu i po svaku cenu, i neprestano o potrebi da se gine. Pred njegovom besnom revnosti sví su se sklanjali i povlačili, samo nije Alihodža. On je nasrstljivom Osman efendiji dokazivao, bez i najmanje zluzadosti, hladno i bezobzirno, da se sa ustanikom desilo ono što mu je on na ovoj istoj kapiji pre mesec dana prorekao. Preporučivao mu je da sa svojim ljudima krene što pre put Plevalja i da od zla ne pravi gore. Hodža je sada manje nasrstljiv, nekako bolno i trenuto pažljiv prema ovom Karamanliju, kao prema bolesniku. Jer, u sebi, i ispod svoje spolažnje prgavosti, hodža je bio teško potresen zbog nesreće koja se približavala. On je bio nesrećan i ogorčen kako može samo da bude pravoveran musliman koji vidi da se neumitno približava tuda sila pored koje ovaj drevni islamski red neće moći dugo optasti. Iz njegovih reči izbijao je i protiv njegove volje taj skrivanj jad.

Na sve Karamanljine uvrede on je odgovarao gotovo tužno.

132

— Misliš si, efendija, da je meni ovde lako živ čekati da ugledam Šabu na svome? Kao da mi ne vidimo što nam se spremi i kakva vremena idu? Znamo mi gdje nas boli i što gubimo; znamo dobro. Ako je do toga da nam to protumači, nisi moras po drugi put navraćati, a nije vala trčhalo ni da se krečes iz Plevalja. Jer te račune, kako ja vidim, ti ne anljajiš. Da ih znaš, ne bi radio ova što si uradio ni govorio ovo što govorиш. Gora je ova muka, moj efendija, nego što ti i misliš; ni ja joj lijeka ne znam, ali znam da nije u onome što nam ti svjetuješ.

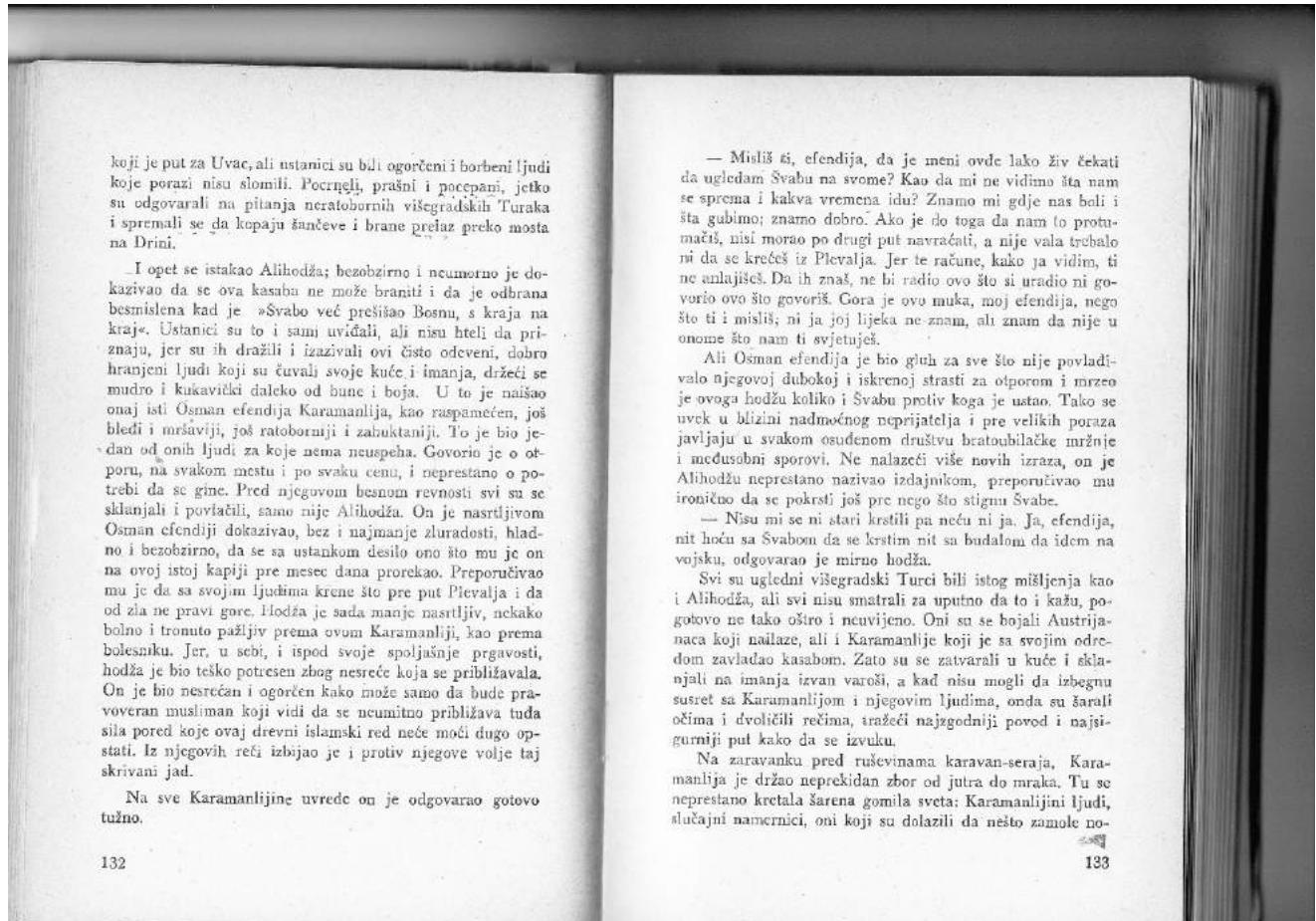
Ali Osman efendija je bio guth za sve što nije povladivo njegovoj dubokoj i iskrenoj strasti za otporem i mrzežu je ovoga hodžu koliko i Šabu protiv koga je ustao. Tako se uvek u blizini nadmoćnog neprijatelja i pre velikih poraza javljaju u svakom osudrenom društvu bratoubilačke mržnje i međusobni sporovi. Ne nalazeći više novih izraza, on je Alihodžu neprestano nazivao izdajnikom, preporučivao mu ironično da se pokrsti još pre nego što stignu Šabe.

— Nisu mi se ni stari krstili pa neću ni ja. Ja, efendija, nit hoću sa Šaboom da se krstim nit sa budalom da idem na vojsku, odgovarao je mirno hodža.

Svi su ugledni višegradski Turci bili istog mišljenja kao i Alihodža, ali svi nisu smatrali za uputno da to i kažu, pogotovo ne tako oštro i neuvjeno. Oni su se bojali Austrijanca koji nailaze, ali i Karamanlijevi koji je sa svojim odredom zavladao kasabom. Zato su se zatvarali u kuće i sklanjali na imanja izvan varoši, a kad nisu mogli da izbegnu susret sa Karamanlijom i njegovim ljudima, onda su šarali okima i dvoličili rečima, tražeći najzgodniji povod i najsigurniji put kako da se izvuku.

Na zaravanku pred ruševinama karavan-seraja, Karamanlia je držao neprekidan zbor od jutra do mракa. Tu se neprestano kretala šarena gomila sveta; Karamanljini ljudi, slučajni namernici, oni koji su dolazili da nešto zamole no-

133

sobičak pozadi dučana, koji on zove *tabut*. To je skrovita prostorija, uska, niška i mračna; hodža je ispunio gotovo celu, kad se uvaže u nju. Tu ima mala sećja na koju može da sedne podvijenih nogu, nekoliko rafova sa praznim kutijama, starim tegovima i svakojakim slijenicama za koje u dučanu nema mesta. Iz te mračne, tesne prostorije hodža sluša kroz tanki dučanski zid šum životu u čaršiji, konjski bat, viku prodavača. I sve to dopire do njega kao sa drugoga sveta. Čuje i pojedine prolaznike koji zastaju pred njegovim pritvorinom dučanom i prave pakosne primedbe i šale na njegov račun. Ali on ih sluša mirno, jer za njega su ti ljudi pokojnici koji se još nisu smirili; čuje ih i zaboravlja ih u istom trenutku. Jer on je, sklojen među tih nekoliko dasaka, potpuno zaštićen svojim mislima od svega što može da donese ovaj život koji se, po njegovom shvataju, odavno pokvario i krenuo stranputicom. Tu hodža nalazi sebe i svoju misao o sudbinu sveta i hodu ljeuških stvari, i u isto vreme zaboravlja sve ostalo: čaršiju, brige o dugovima i rđavim kmetovima, svoju suviše mlađu ženu, čija se mladost i lepota maglo pretvaraju u glupu, paklensku izandrijivost i onaj dželep dece koji bi i carskoj hauni bio težak a na koji on pomišlja samo sa užasom.

Kad se tu pribere i odmor, hodža opet spušta čepenak i otvara dučan kao da se vratio odnekud.

Tako i sada sluša prazan razgovor ove dvojice komšija.

— Vidiš ti što je zeman i božje davanje; i kamen na grize: svđno, vala, kô kondura čarapu. Ali ne da Svabo, nego odmah kripi što je napršlo, filosofira prvi, jedan poznat neradnik iz čaršije, i srće Alihodžinu kafu.

— Ajde, jadan, dok je Drina Drina i čuprija bi bila čuprija; i da je darmuli nisu, trajala bi koliko joj je pisano. Šemo džaba ovoliki trošak i bijuzar, kaže drugi gost, koji se bavi istim poslom kao i prvi.

Na dugačko bi oni otegli svoju dokonu raspru da ih Alihodža ne prekide.

— A ja vama kažem da ne valja što diraju u čupriju; i neće izdobjeti ovo popravljanje, vidjećete; kao što je danas popravljaju, tako će je sutra rušiti. Meni je rahmetli Mula Ibrahim kazivio da je on našao u knjigama da je velika grjebožata dirati u živu vodu, odvraćajući je i mijenjajući joj tijek, pa makar samo za dan ili za sat. Ama ve zna Svabo da je živ dok ne kneka i ne čepira oko nečeg. U oku bi dirnuli Zemiju bi prevrnuli da mogu.

Prvi od dvojice dokonih ljudi dokazuje da na kraju krajeva nije zgoranjio Svabe opravljaju i čupriju. Svakako, ske joj ne produže vek, od toga joj ne će biti ništa.

— A otkud ti znaš da joj neće ništa biti? upada mu hodža i jutite u reč. Ko ti to kaže? Znaš li ti da riječ jedna ruši gradove, a kamoli ovoliki rizum. Na riječi je sazdan sav ovaj božji dunjaluk. Ti da si pismen i ilumiš, kao što nisi, ti bi znao da ova nije građevina kao što su druge, nego od onih što se za božju ljubav i božjom voljom podižu; jedno vrijeme i jedni ljudi je gradi, a druga vremena i drugačiji ljudi ruše. Ti znaš što su stari ljudi pričali, kakav je bio Kamcniti han; nije ga bilo u carevini; pa ko njega poruši? Da je bilo po gradi i majstoriji, hiljadu bi godina traje; pa opet se istopio kao da je od voška, a sad na onom mjestu na kom je han bio krmad rokot i šapska borija izvija.

— Ama, ja kao velim, kao računam... brani se onaj.

— Rdavo računaš, prekida ga hodža. Da je po takvoj pameti kao što je tvora, niti bi se što gradilo ni rušilo. Ne ide to u tvoru glavu. Samo, ja vam kažem da sve ovo ne valja i ne sluti na dobro, ni po čupriju, ni po kasabu, ni po nas koji sve to očimo gledamo.

— Tako je, tako. Zna hodža bolje što je čuprija, upada onaj drugi gost, podsjećajući pakosno na nekadašnje Alihodžino stradanje na kapiji.

— I nemoj mislit' da ne znam, kaže hodža ubedeno i počinje, već sasvim umiren, da priča jednu od onih svojih priča kojima se ljudi i podsmevaju i vole da ih slušaju i po nekoliko puta.

— Nekad je moj rahmetli otac slušao od Šeh Dedije i meni kao djetetu pričao: otkud čuprije na ovom svijetu i kako je prva čuprija postala. Kad je Alah dželešanu, biva, stvorio ovaj svijet, zemlja je bila ravna i glatka kô najljepša savatli tevija. To je bilo krivo šejtanu koji je zavidio čujke na tom božjem daru. I dok je zemlja bila još onakva kakva je ispod božje ruke izišla, mukra i mchka kô nepečena časa, on se prikradi i noktima izgrevi lice božje zemlje, koliko god je mogao više i dublje. Tako su, kako priča kaže, postale duboke rijeke i provalje što odvajaju kraj od kraja i dijele ljudje jedne od drugih i smetaju im da putuju po zemlji koju im je Bog dao kao bašču za njihovu brane i izdržavanje. Žao bi Alahu kad vide šta onaj prokletnik uradi, ali kako nije mogao da se vraća na posao koji je šejtan svojom rukom opogazio, on posla svoje meleće da pomognu i olakšaju ljudima. Kad mlečci vidješe kako jadni ljudi ne mogu da pređu one haluge i dubine ni da svršavaju svoje poslove, nego se muče i uzalud gledaju i devikuju s jedne obale na drugu, oni iznad tih mjesta rasiraju krila i svijet stade da prelazi preko njihovih krila. Tako ljudi naučiše od božjih meleća kako se grade čuprije. E zato je, poslije česme, najveći sevap sagraditi čuprije i najveća grejhotu dirati u nju, jer svaka čuprija, od onog hrvana preko planinskog potoka pa do ove Mehmedpašine građevine, ima svoga meleča koji je čuva i drži, dok joj je od Boga sudeno da stoji.

— Ih, jarabi, jarabi! čude se učitvo ona dvojica.

Tako oni prekracuju vreme u razgovoru, dok dan prolazi i radnja napreduje tamo na mostu, sa kuga do njih dopiri skripta kolica i lupa mašine koja meša cement i pesak.

Kao uvek, hodža je i u ovoj prepirci zadržao poslednju reč, jer niko nije htio ni mogao da se sa njim pregoni do kraja, a ponajmanje ova dva dokona i praznoglava čoveka, koji piiju njegovu kafu i znaju da treba i sutra da provedu jedan deo svoga dugog dana i na njegovom dučanu.

Tako je Alihodža govorio svakome ko bi poslon ili u prolazu svratio na njegov čepenak. Svi su ga slušali sa podsmješljivim ljubopitstvom i prividnom pažnjom, ali niko u kasabi nije delio njegovo mišljenje ni imao razumevanja za njegov pesimizam ni njegove zle slutnje koje ni on sam nije umeo da objasni i potkrepi dokazima. Uostalom, svi su odavno navikli da hodžu smatraju jogunicom i osobnjakom, koji sada, pod uticajem zrelih godina, teških prilika i mlade žene, sve crno vidi i svemu daje naročito i zloslutno značenje.

Svet u kasabi bio je, u većini, ravnodušan prema ovim poslovima na mostu kao i prema svemu ostalom što stranci već godinama radc po varoši i oko nje. Mnogi su zaradivali vukući pesak, drvo ili hrani za radnike. Jedino su deca bila razočarana kad se videlo da radnici, preko drvenih skela, ulaze kroz onaj crni otvor na srednjem stubu, u »sobue u kojoj po opštem dečijem verovanju živi Arapin. Iz te prostorije radnici su iznosili i prisipali u reku bezbrojne koševe ptičjeg dubreta. I to je bilo sve. Arapin se nije pojavio. I dečaci su uzalud zadonjavali u školu, čekajući satima na obali reke kad će crni čovek izći iz svoga miraka i prviog radnika koji naide udariti u pisa, tako snažno da u velikom luku odleti sa svoje pomicne skele dole u reku. Kivni što se to nije desilo, neki su od mališana pokušali da prifaju kao da se desilo, ali to nije zvučalo ubedljivo. Dečaci su ih ismejali. Ni zakletve nisu pomagale.

Tek što je posao oko opravke mosta bio svršen, počeli su radovi na vodovodu. Kasaba je dosada imaladrvene česme od kojih su samo dve na Mejdama bile čista izvorska

МАНИФЕСТ ЕКСПРЕСИОНИСТИЧКЕ ШКОЛЕ

I

Ми смо сви експресионисте. Ми сви узимамо стварност за средство свога стварања. Нама је циљ: стварање, а не оно створено. Оно што је створено – створила је природа, по својој логици, под императивом своје психологије. Од природе ми тражимо не ту логику, и не ту, њену психологију. Узимамо и њих, покаткад, као једну игру нашега стварања. Од природе захтевамо да нам дâ елементе, оно што је од неког и она наследила, а можда и отела.

Ми те елементе формирамо у спрегове мисли, у сплетове осећања, у спој светова, у динамичност духовнога бивања, која иде преко неке органске конкретности.

Ми смо ствараоци, као што је и природа. Ми улазимо у пантеон проузрокивача, о којима је држао проповед сточулни плурализам, од Вавилона и Мексика до Џемса и Мориса. Ми постајемо богови, као што је то предвиђао Верхарн и слутио Ван Лерберг. (А Бог, искључујући само Спинозино геометријско чудовиште, учествује у стварању.) И до нас је тако било. Бетовен је стварао свет изнова, свет огромних звучних вулкана, свет катаклизама модулација, и древнога ужаса, који је клицао и запомагао, јер сам себе није могао ни надвисити ни наткрилити: јер није било никог другог сем њега у тој васељени. И Бах је своје светове стварао у бескрајним перспективама – зачараних поља, на безданим зазиданим луковима неумољивих и сагласних ритмичности.

И сви су, када су били највећи, стварали свет, а не реконструисали свет, градили васељену, а не прецртавали оно чему је, у најбољем случају, други неимар дао полазне могућности.

Зато ми највише обожавамо Шекспира, који је узео од природе и траву, и змију, и Цезара, и Сунце, и цвркут тица и звекет оружја, а створио свога Аријела, Проспера, Пука и дао им да живе на острву које је он, Шекспир, тријумфом својих лудих јамбова дочарао из бескрајног океана трохеја, јоника, хореја и беле прозе једносложних таласа речи.

Ми смо дошли до свести о ономе што смо и због оних који су били пре нас, у Европи и Америци. Из њих смо се ми ишчарили, уколико смо њихова антитеза, по неумољивом закону дијалектике, којим нас је везао Хегел за прошлост.

Импресионисти (чија смо ми обрнута могућност и изведена обратна консеквенција) хтели су да из природе ишчупају, клештима своје личне једначине, ексере са којима су уковани предмети. Импресионисти су хтели, преко себе, да даду ону исту природу која је била око њих. И они су веровали да ће тако, преко два апсолута – себе и природе – постићи последњи апсолут израза, и пронаћи: шта држи материју и духове. Међутим, два апсолута: наш лични и онај туђи око нас, доведени у један насиљни међусобни однос, нису умели да изразе ни духовну битност окруженог, ни суштину окружавајућега.

Ми, експресионисте, не питамо, шта хоће природа, ми то остављамо, уколико се то тиче израза, слугама природе: плашљивим љубавницима природе, који изучавају њене ћуди и према њима се управљају.

Ми, експресионисте, никога не исповедамо, да бисмо исповешћу сазнали његову тајну. Ми тајну постижемо ако је она врх, на коме смо зажелели да се сунчамо. Ми не читамо анонимна писма, којима природу компромитују или уздижу, у разним случајностима свакидашњице. Ми смо оно исто што и природа, и ми стварамо са оним комаћем које успело да из Космоса привучемо у своју орбиту, као цигле за зграду, коју ми непрестано подижемо и обарамо. Ми и обарамо сами себе, јер ми, као и природа, налазимо задовољство не у коначности једнога постигнућа, већ у периодичности победе и пораза.

У овоме куту наше планете само ми и постојимо. Још онда, кад смо осетили бол наше рађајуће се гравитације и вольу за зидањем из самих себе, ми нисмо затекли у Југославији

претходнике-импресионисте, који би блудели бањански за неиспитаним и варљивим траговима природе. Код нас није било импресиониста, које ми затичемо свугде још, по овој планети, као историјске остатке фела које изумирају. Код нас овде, у књижевности, готово нису ни живели. Бојали су се да иду чак и за природом, за којом ми више не идемо.

Они су се бојали поћи ма за ким – да не би залутали; они нису ишли ниједним путем – да не би изгубили пут...

Ми не можемо да грешимо у тоталитету наше тежње.

Наше су погрешке само релативне према нашем апсолуту. У наш план грађења и разграђивања, као заносни и горки подстрек за рад једне све органскије и органскије логике, улази и погрешка, и несклад, и неизводљивост, и контраст, и контрадикција.

Наша једина опасност, наша коб, лежи у могућности динамичког савршенства, које би нас уклело безумним експозијама своје космичке мистике и довело нас у безизлазност зачаранога круга, на чијој се периферији сазнање да су сви хаоси стварања и све хармоније стварања: само једна случајност музике...

II

С једним треба бити начисто: са реализмом (односно и психологизмом).

Прави реализам, у највећем броју случајева, јесте покушај, не да се ствари представе онакве какве су, већ тако, да се роди убеђење да су оне збила такве.

Сва снага реализма јесте у убеђењу, у убедљивости. Треба читаоце (гледаоце, осећаоце) убедити да је то стварност. Убедљивост се постиже на два начина: акцентом и избором теме. Тема се избира из саме дубине, са дна конкретности – да би се дала илузија: како је и оно што се развија конкретно. Међутим, ту конкретност служи само као полазна тачка. Спој конкретности служи као *points de repère*, као тачке проласка, као станице, као више материјалних стања, преко којих линија мора проћи. Линија може испунити тај услов, па да ипак буде фантастична, јер је број конкретности увек ограничен. Акценат се постиже

пре свега снагом талента. Има талената фантастичних, има Едгара Поа који описују најобичније ствари: а у нама се рађа уверење да то није стварност, да је то нешто изван нашега света чула. Што тачнији, што прецизнији, један Едгар По, један Сезан – изгледају нам све мање реални, све даљи од обичног бивања. Међутим, још Вјачеслав Иванов и Мерешковски утврдили су за Достојевскога да он није реалиста онде где изгледа најреалнији.

Код Достојевског је један генијални и несвесни трик то, да он навлаш говори каткад канцеларијским и тачним, помало ђивтинским језиком, да би се створило уверење да је све што он износи: до баналности тачно, реално.

Гоголь нам изгледа, по акценту, највећи реалиста онде где говори о стварима које се нису дододиле и нису се могле дододити. Тако су сви разговори губернијских дама о хаљинама, у *Мршвим душама* потпуно немогући за ондашње прилике. То су доказали руски професори, а то може бити јасно и *a priori*.

У многим позоришним комадима сцене се износе са извесним реализмом који изгледа убедљив масом детаља и драмским акцентом целине – док, у ствари, ми готово не можемо знати је ли то стварно реалистички или не. Обичаји ткача пре неколико деценија, дају се извести (у Хауптмановом комаду) необично реалистички-психолошки: узму се карактеристични детаљи: покрет, ход, ритам говора ткача, и начини се целина која дејствује са убедљивим реализмом. Међутим ми, не знајући живот тих људи пре толико година, не можемо тврдити да је све то збила тако, иако долазимо до убеђења (позоришном техником), да јесте.

Дакле, реалност се не постиже тиме што нас само опомену на нешто познато, реалност је креативна, реалност се постиже убеђивањем: нас убеде да је то реално. Дакле, и реалност је једна уметничка категорија. Помоћу уметности нас убеде да је нешто реално, а нешто није. Реалност није у стварима, већ је реалност у дејству ствари на нас. Има уметности која нам ствара илузију реалности па ма све било варка – а има уметности која нас држи у атмосфери иреалнога иако је све што се износи, стваран однос између бића.

Реалност није ни у једном предмету, реалност јесте нешто што се, као неки украс, као нека језа или понос, унесе у ствари, да би оне на нас деловале. У сну, ми сањамо најдиспаратније чежње и везујемо их по једној логици нарочитог стварања (последице су ту често изврнуте, мењају место са узроцима). И у таквом сну ми често имамо најдубље убеђење да је све стварно. Стварност је једно убеђење и ништа више, за уметника.

И колико год ми истичемо ову моћ давања атмосфере стварности, толико ударамо гласом и на обрнуту моћ, на негативни пол: уношење неке каријеровске, иреалне сумаглице у ствари живота. Реалност и иреалност подједнако су реалне, или подједнако су нереалне, све зависи од уметника.

Резиме би био овај: писци једног нарочитог талента дају нам визију реалности или визију иреалности.

Визија је увек јача од саме стварности. Уколико стварност уопште постоји за уметника. Уметник се користио детаљима стварности за своје сврхе, јер није ни од кога другога могао добити материјал.

Велики реалисти јесу у ствари велики визионари, и ми се варамо кад мислимо да нам они износе ма какву стварност. Они нам износе оно што зажеле или захтеју, на начин који нас убеђује да је баш то.

Такође, велики идеалисти јесу у ствари, велики визионари чија визија има убедљивост не-стварнога или навлаш нема убедљивост стварнога, и тиме нас преноси у илузију, у Мају Индијску и Шопенхауерову.

Чиста илузија и чиста стварност јесу на kraју kraјева последица уметности.

Уметник, из праве стварности, узима оно што му треба, да би његова визија добила извесну солидност, кохерентност и изразитост. Уметник из стварности избацује све оно, што му смета да стварност учини пластичнијом, и рељефнијом, стварном.

Ми, експресионисте, начисто смо са овом лукавошћу стварања, и ми прибегавамо и њој. Можемо ми стварати какве хоћемо светове – није главно да они буду реални, главно је да се ствара илузија да су они реални – ако ми то желимо. Или, ако желимо да се створи осећање недостатка свакога реалнога

тла, ми знамо, да се то постиже: не избацивањем тога тла, већ: убаџивањем елемента неубедљивости, илузорности у нашу зграду, у наше светове.

Па ипак, ми, експресионисте, отишли смо и један корак даље, нашли смо још један моменат за уметничко искоришћавање, а то је моменат осцилације између два екстрема, између бића и не-бића, између стварности и нестварности.

Ми наше светове градимо данас са још једним хелијумом, кога није било на досадашњим земљама: ми уносимо ту упитну језу стварности и нестварности. Ми не одричемо увек егзистенцију, ми не афирмирамо увек егзистенцију; за нас је игра око присуства или одсуства егзистенције једна драж више у стварању, једно уживање више у створеноме.

Ми смо надмашили језу библијскога: *omnia vanitas* (све је таштина, и сама је таштина таштина). После страховите реалности коју су видели пророци, проповедници, патријарси, после реалности која је уморила генерације и векове материјалношћу свога тока кроз историју, дошла је негација реалности, сумња и у саму сенку реалности. Па ипак, та сумња, у својој безнадежној горчини има и бес за новим пењањем по недогледним степеницама живота и бића.

А ми, експресионисте, уносимо једну нову сумњу, страшнију, ако нам је до страха, или божанственију, ако нам је до ведре радости, а то је: у уметности ми не зависимо од категорије реалности, *ми се ослобађамо и од реалности и од онај што њу одриче*.

Ми смо потпуно слободни, и зато смо ми, ако нам је до среће – сретнији, ако нам је до очајања – очајнији од оних који су били пре нас у уметности.

Апстрактна мисао одавно је дошла до ових закључака, који тек сад почињу продирати у уметност, пошто је уметност учинила еволуцију која је омогућила то продаирање.

III

Дало би се математички доказати, на основу досада пређених догађаја и еволуција у литератури, да смо ми морали доћи, и бити онакви какви смо. Па ипак, и нисмо дошли само

на захтев историјске нужности, као удуబљење реализма, као антитеза импресионизма, и као последица факта да се све старо у старим облицима иживело, и сасвим природно остало само могућност искоришћавања оних руда у себи које нису биле вађене. Ми нисмо само литерарна последица пређенога пута. Са нашим временом ми смо грчевито везани. Чак и кад желимо да побегнемо из њега, ми се боримо за слободу од природе, као и наше време. Случај је хтео да смо ми и на основу логике тока књижевних форми оно што бисмо били и после сасвим друге једне формалне прошлости. Прошлост за нас није битна.

Прошлост губи своју снагу над нама, баш зато што нам је била оставила још само могућност пута којим смо пошли. Ми је не морамо питати за савет све док не идемо њеним путевима. Прошлост није нашим путем свесно ходила. Она га је сачувала за нас.

*

Промене су настале. По свој прилици да оне одговарају неком поремећају у тежиштима Духа Васељене. У центру стварања, ако он постоји, врши се распоред снага. Наш једини уметнички задатак јесте, да интуицијом, претвореном у израз, докучимо јесу ли те промене коначне и за сâм Дух Васељене, за сâм Космос, или је њихов значај само материјално и духовно гломазан, а космички беззначајан.

И нису промене настале данас, или јуче, промене се јављају симболички код нас, као такве, као знак питања.

Ми, у уметности, имамо да испитамо: да ли те и такве промене повлаче за собом и промену у Духу Васељене (па ма кад она дошла, и ма кад постао Дух Васељене, кога можда још нема). Ми решавамо само проблем, а кад ће он доћи, кад ће се њему на основу наших решења приступити – ми то, заробљени категоријом времена, не знамо.

Ми, и многа човечанства, решавамо за природу, кроз многолике уметности, кроз кретање нечега материјално од нас зависног, читав низ тамних места, мутних тумачења текста, који можда неће бити ни написан. Али је природа – прикупљач

података, али Дух Васељене (чак и пре свог постанка) предвиђа могућности и даје нам благовремено на решавање задатке који су више или мање судбоносни за њу, већ и као сама могућност. Још Метерленк слутио је, да је целокупан напор наше свести, у својој коначној некој еманацији (коју не видимо) само један експерименат, потребан боговима, ради расплета неких њихових сложености.

*

Наша основна тежња јесте: ослобођење од овог експеримента над нама.

Ослобођење се постиже потпуном надмоћју над оним што је требало да нас начини својим оруђима. Ослободићемо се ако још више, још грчевитије уђемо у план богова, ако будемо још језивије битно оно што је од нас хтела учинити природа. Тада ћемо најзад прерасти своју битност, своју наметнуту битност.

Морамо потпуно да уђемо у дух промена, у злокобну динамику. Морамо да се спојимо с њом без остатка, без отпора и тада динамика неће владати нама, тада ћемо ми сами бити динамика и моћи ћемо да идемо у нова схватања, у смисао нове суштине. Без икаквог напора улазићемо у суштину, јер ћемо бити њен етер, њена атмосфера. Ми, који смо имали бити побеђени, постаћемо део победе, део онога што је победило. Ми ћемо постати победнички флуид који струји васељенама.

*

Како да у себе примимо тај динамизам, како да одбацимо све оно грубо материјално, што би увек са динамизмом било у борби, и тиме онемогућавало наше победничко јединство?

Јесу ли неке промене нешто што нас надмашава? Како да будемо примљиви? Питагорину музику сферâ нису могла осетити бића, услед громкости њене. Како да те звучне лађе уђу у пристаниште наших чула? Да нисмо сувише сићушни да бисмо се определили према огромним потресима?

Апстрактна мисао одавно је решила овај проблем. Кад не можемо прићи бескрајности помоћу бескрајно великог, ми јој приступамо помоћу бескрајно малог. Суштаствено нема разлике.

Уметничкој мисли били су потребни векови, да дође својим, уметничким путевима, до алгебарског и механичког открића Лајбница и Њутона. Дебиси, Дика, Метерленк, Ван Лерберг, Равел, које су били прогласили за болеснике, нашли су светове, сродне Космосу, у диференцијалној прашини осећања.

Природа на нас делује коначним ударима на чула. Она даје коначне количине. Тиме она даје и више но што наша чула траже. Атом и Космос јесу изнад и испод те коначности, те одређености. Космизам атома живи истом слутњом, којом и васељене. Да бисмо схватили Космос, морамо се уздићи до њега, морамо се овасељенети до васељенскеости. То је један пут. Други је пут – силазак у атоме, који су такође космоси, што тврди хемија, што је језиво осећао Паскал.

Према томе је и Метерленк космичар, и тибетански мистичари, и персијски минијатуристи.

Према томе – утанчана, егзалтована импресија прелази у: експресију. Дати мање но што је пружила природа значи такође наћи нов израз, значи бити нова природа. Кандински одбацује (на други начин но Хоксе, но Јапанци, а ипак сродним болом и грчем елиминација) све оно што доприноси, да дејство импресије буде обојено секундарношћу, случајношћу једињења и везе са нечим другим. Најчистија импресија постаје: експресија...

Експресионисте као Хвитман, узимају од природе више но што она даје у једном утиску. Хвитман набацује, као гиганти, Пелион утиска на Осу утиска, и даје експресију. Експресионисте тога типа дају нову целину, које нема, а можда и не може бити у ритму природе.

Те експресионисте надмашавају логичност једног утиска, датог у коначном, у завршеном. А рафиниране импресионисте типа Дебиси, деле утисак, хемијском анализом, квалитативно.

Они расстављају воду на водоник и кисеоник – а то је већ ново стварање. *Расѣварање је шакође сѣварање*. А: чим је стварање – то је експресија. Они ослобађају везу атома, који, уједињени, имају друге особине, но кад су слободни. Најзад, нема краја ослобођењу атома. Било да су уметнички догађаји огромни, било бескрајно малени, било да су увасељење једне

импресије, било да су развесељење једног утиска, они се завршавају опет космосом, опет васељеном.

Када би природа била за нас, када бисмо ми са природом општили непосредно, она би нашим чулима давала само заповести, а не наговештаје и индикације. Али природа не даје само минимум или максимум потребног надражаја. Надражејева недовољност или сувишност ствара за нас могућност: да природу схватимо, и да је победимо, у уметности.

И нама та победа, можда је исто толико важна, као да смо победили и на неки судбоносније материјални или сугестивније духовни начин – у борби за наше духовно омогућење.

Напоредо са великим догађајима на овој планети, и уметност њена, на један, засад још херметичан (а у најближој будућности примитивистички) начин, иде на то да потчини природу.

Ово је донекле слично напору лукавости, који је Кант приписао Копернику. У оно време тежило се да се природа прозре, и тиме савлада, тежило се да се нађе питање на које ће природа бити принуђена одговорити (као индијско божанство, чије је име најзад пронађено).

Данас, опет у време ослобађања, предузела је уметност да решава оно што је тада решавала метафизика: проблем не само слободе, већ ослобођења.

Уметност ова наша, која је данас запалила планету огњевима, који се још можда не виде, али који пламте – тежи да овлада, чак и против логике. Противу снаге самих ствари она не употребљава ум, већ снагу стварања.

Изгубили смо били снагу стварања, јер смо били исувише загледани у створено, које није било више довољно ни само себе да сачува. Без сушалној стварања није моћућа чак ни йрошилоси.

IV

Одувек је човек призивао Природине Силе у помоћ. Одувек је била машта, да човек пронађе тајну: како да својим чаробним формулама спута духове природе и натера их на рад. Ово, што се види код свих примитивних народа, нашло је језив свој одјек у Манфреду и Фаусту, који хоће да заробе природу. Они не

морају ништа радити, за њих раде силе, које они чак не морају ни схватати. Манфред не мора разумети ни појмити духове, који га имају служити. Манфред мора само доћи до формуле која га чини господаром. Владар Прстена (у *Хиљаду и једној ноћи*) далеко је испод духа, који слуша прстен. И Просперо је у многом погледу испод Аријела, па ипак је Аријел његов роб.

Уметност је стално тежила да буде Просперо и Манфред, и Владар Прстена. Уметност је тежила да нађе схеме које би после послушна природа морала испунити. Уметност је хтела да нађе начине, који би били једна одгонетка природе, нека једрила, неки брод, који би природа морала носити самим тим што је брод створен за пловидбу. Брод не мора разумети море, а море мора да га носи. Не мора се бити виши од стихије, да се искористи једна стихија, мора се само бити плован уз и низ стихију. Један од циљева уметности био је: учинити да наша осећања буду пловна дуж стихије живота. Живот сâм морао би да носи оно што је саграђено на један нарочити начин, пронађен интуицијом од генија. У једном моме роману ја опишујем како су неки људи успели да искористе Дух Васељене, ради својих циљева: Дух Васељене јесте резервоар целокупне свести духовних светова – па ипак, бића која су много нижа од њега, искоришћују и испражњују резервоар. Резервоар тај има сабирну, сабирајућу моћ, али није ограђен од бандитизма од стране низких свести.

Он нема одбрамбеног, органског склопа, јер он није саздан да се бори са јачим или слабијим од себе, он је циљ и зато није добио штит. Најопасније је понекад бити најјачи.

Тако, ми можемо искористити живот па ма и не ушли у тајну живота. Главно је: наћи ту чаробну формулу, или тај пловећи-пловни облик. У великоме потопу догађаја и доживљаја, да би се остало на површини, не мора се ништа ни разумети ни знати, довољно је имати Нојев ковчег.

Ако узмемо, као најпростији пример, поезију, видећемо да се одувек старало, да се природа, такорећи, ухвати на делу, намами у наше мреже и зароби.

Прве мистичке попевке орфичара, са готово нимало свакидашњега смисла, имале су за дужност: дати једну мистично

завршеној реалности, у коју је права реалност прости морала ући, као у љуску. Увек, у поезији, од толиких осећања, која заталасавају човечју груд, спомињана су, наглашавана су само нека, и стварана је целина у коју је природа ушла и оживљавала је. Нико не воли онако, ритмом и осцилацијом оног малог броја одређених појмова, које спомиње Сапфо, или ма који песник грчке Антологије. Па ипак, ред осећања и ред речи, који има да представи неке границе тих осећања, тако су размештени да природа улази у њих, оживљује их, и ми имамо реалност, и ми имамо нешто јаче но реалност – визију, то јест квинтесенцију реалности.

Виктор Иго свом разбараушеношћу свог вербализма хвата силе природе за косе, и не пушта их, и оне оживљавају дело Виктора Ига.

Свака епоха ствара мреже за хватање природних сила, свака епоха ствара, на погодном месту, уметнички млин, који је окретан силом пролазећега, горскога потока.

Но, свака епоха нађе начина да зароби природу на аргатовање, али само дотле док су форме јаке, док форме могу да издрже отпор и напон заробљеног духа, као у лајденској боци. Чим форме напукну, снага природе напушта их, и узалуд су те форме узор од фино саграђеног резервоара, садржај је ишчило.

И зато друга епоха, ако хоће да се користи енергијом неке природине снаге, мора да нађе и нове облике, у које ће природу намамити. Велики духови, снагом, моћу генија, могу и да стварају и без сарадње природе – али нашто то, кад има начина да се природа зароби, и да ради како ми хоћемо?

Природа мора да врши за нас сав груби посао довлачења материјала. Треба намамити природу.

Свинберн је био пронашао да је главно: дати извесну музичку постепеност речи, колоратуру флуидности: смисао ће сам доћи. Браунинг је открио да је главно: галванизовати појмове једним општим а ипак незнаним и недефинисаним грчем: смисао мора доћи, накнадно.

Зола је мислио, и каткад успео: да се мора на један гломазно логичан начин, насиљно поређати (као да су то постепености), материјал разних крајности: живот ће ући, дати свему

пуну пару кретања и хуктања. Шекспир је успевао да заплете ствари тако, да су се после, својом властитом снагом, морале расплетати и давати визију живота.

Балзак је увидео да има принципа које треба стегнути у једну периоду, једну генерацију, један тип, да ће оличење тих основних принципа привући друге принципе, који ће сами од себе пустити у ход свав механизам.

Још нас не дели много година од доба које је успевало да зароби лепоту у неколико строфа: смисао и живот јављали су се као последица те лепоте.

Ибзен је проналазио карактеристичан симбол и удубљавао се у њу, а смисао, живот, илузија, драматичност – све је то долазило само по себи.

Узмимо из наше поезије Дучића, који је, у својим добним стварима, проналазио комбинацију појмова, заокругљену неком општом чулношћу. Накнадно је долазио и смисао, и долазила је визија, које писац није унео, сâм од себе.

Као у оном лову на слонове: помоћу питомих слонова ловили су се дивљи. Природи је даван мамац и ова је, готово увек, била примамљена и заробљена... Данас, када старе форме нису под милим Богом ништа, и у старе плаштове из гардеробе поетских трикова (ма како они били извезени златом и драгим камењем музике, сентименталности, чулности, романтике) – данас у те плаштове неће се увући ниједан краљ и ниједан елф. Ми морамо, ако хоћемо да искористимо слепе силе за своје циљеве, морамо наћи нешто друго.

Данас ми улазимо у дух размештања, у дух струјања, у динамику хаоса, у револуцију израза и израженога. И кад ми у ту револуцију уђемо, све ће се развијати и без нашег великог напора. Природне силе служиће нас, и оживеће ту нашу револуцију.

Не чини револуцију онај ко само то зажели. Мора се знати: како да се почне са ослобођавањем речи, појмова, представа – од њихових стега и окова. Ми, експресионисте, почињемо ту револуцију, ми улазимо у хаос, у бескрајно ослобођење свеia od свеia.

Напором интуиције, ми идемо од једне тамнице до друге, и ослобађамо. А кад ослободимо један број робова, они ће даље,

сами, наставити наше дело, и ићи другим тамницама и другом робљу да га ослободе. Природне силе опет ће нас служити, овај пут зато што смо успели да их пробудимо за дело револуције.

Па ће доћи време кад се оваквом револуцијом свих израза неће моћи задобити сарадња сила природе. Из ствари ће нестати оног нагомиланог протеста, и контрадикције, чију смо енергију искористили да створимо наше светове. Они, после нас, мораће тада сами да раде (као и ми у првом стадијуму, док још нисмо стекли помагача – природу). А даље генерације тражиће, и наћи ће опет нове начине да се, у уметности, подјарми природа ради извођења нових човекових планова.

V

Експресионизам је револуционаран. Он тражи смисао у динамици или могућности динамике. Он полази од тога да је равнотежа йоремећена. Огромне силе које су се држале у равнотежи почеле су се ослобађати. Природом се управљало, крманило, помоћу једног врло малог сплета сила. Највећи део енергије био је употребљен не за лепоту бивања, већ да једно спутава друго. Стога је могуће да је Бог могао бити једна не толико моћна битност, али која је била изнад равнотеже, и према томе, управљала њоме. Чим су велике силе отпочеле да излазе из равнотеже, улога божанства постала је теша. Сада се тражи много већа снага и моћ за онога који контролише стварање. А и улога свих стваралаца постала је теша уколико они желе да буду изван свога стварања. Пре се лако стварало: неутралисале су се силе, а једним зрачком енергије упућиваху се оне, тако оковане и спутане, правцима, просторима, временима. Да се буде објективни стваралац, као некад – данас је готово немогуће.

Докле год се излазак из равнотеже осећа болно, докле се год не може победити у себи тежња ка равнотежи, све ће мучније бити ствараоцу. Он нема те моћи да реку врати у корито. Његова је улога бесплодна и донкихотска. Можда ће се, једном, река сама вратити у корито. Ето му бар једне наде – али то је све што сме тражити. Тај бол за равнотежом мора се победити и мора се ићи, као и пре, као и увек, у јравцу стихије.

Стихија данас тежи да се разобручи: наша ће дужност бити не да је спутавамо, још мање да будемо од ње ношени. Наша је дужност, наша снага и интуиција, да *предухијтимо стихију*, да ослободимо Баш-Челика, пре но што нас је он за то и замолио (кад већ, а пре, а после, а нашом помоћу, а и без нас, Баш-Челик мора доћи до слободе). *Ми идемо исјеред ослободилачкој шаласа*. Нас не боли изгубљена равнотежа, јер ми морамо бити стихијнији од саме стихије...

Предмети, појмови, речи, одржавани су били у равнотежи. Изговарајући речи и укрштајући их, ми смо најчешће спајали између себе само оно што је најбезизразније било у њима. Они су између себе, игром својих привлачења и одбијања, створили један свет равнотеже, који је донекле био погодан за наше стварање, јер смо могли такав свет покретати нашим правцем. Његови међусобни космички односи између делова остајали су готово исти, одређени и укочени. Језик је изгубио био сваку пластичност, речи и појмови нису означавали готово ништа, а воља наша давала је полет и правац свакој целини. Међутим, ми знамо да комађе данас живи, да је све пуно покрета, једног свеопштег Брауновог треперења, и да би наше деловање на целину, као такву, било готово бесцјильно – то би била једна сила више у безброју сила, које су иступиле из равнотеже и ушли у акцију.

Стога ми, место да уносимо у милијарду сличнога једну нову сличност, идемо даље у ослобођавању – отварамо нове одаје, где су били заробљени нови чаробници и змајеви, и ослободивши их, бацамо и њих у општи плес међусобног деловања.

Узмимо за пример музику. Инструментални тонови, којима се ми служимо, јесу једињење, јесу комбинација многих звукова. Помоћу тих компликованих тонова ми бисмо могли и даље, све компликованије, стварати. Па ипак, ми нагонски тежимо да променимо не само општи звучни удар, већ и његове састојке. Ми желимо да дамо нове тонове, друкчије састављене, тонове другобитнијих неких инструмената. Ми хоћемо нове и симфоније и тонове. Изгледа да се нов свет може саградити само из нових не само делова, но и делова делића, из нових атома.

Старим француским александринцем могао се исказати и послеверленовски музички немир, па ипак, александринац је одбачен, јер нова осећања, ако се и могу, донекле, певати у оквиру старих форми, то је ипак излишан и парадоксалан труд.

Када се мења основна хармонија васељене, мора се променити и најосновнији атом те васељене, мора се извести социјална револуција у атомима која ће преобразити и саме старе атоме.

Морају се мењати атоми – то је најбољи пут да се опет, на један лак начин, дође до стварања. Иначе, са старим деловима потребан је најмучнији напор, и опет се, само у најређим случајевима, долази и не до новога, већ до илузије новога. А стари свет је мртав, и што је страшно, мртав и за себе, и за наше стварање. Ми бисмо узимали и мртво, ако би оно давало, као корали, темељ за наша острва.

Много штошта није до данас дошло само зато да израза што је било у борби са још јачим од себе, које га је неутралисало.

Равнотежа је затварала готово све видике. Свака велика снага у њој је била маскирана, јер све велике снаге имају или изазивају противнике, и ми нисмо видели, услед хрвања и коштаци, оне који су били у том коштацу и у хрвању.

Наше лице, наше тело, видљива природа око нас – све је то тако безизразно представљено на сликама XIX века, јер су на тим сликама сви контрасти утонули, све један у загрљај другог.

Она скулптура, која даје увек резултат, вара нас, јер тај њен резултат најчешће није дефинитиван: он је случајно неутралисање два титанска принципа, хиљаду титанских принципа, хиљаду сукоба Јакова и Анђела. Испод равнотеже нисмо видели ужасни ток васељенске језе, и космичкога грча и греха.

Тек кад ослободимо силе укочене у једноме вечноме односу, разумећемо, најзад, и природу (иако нам то није био циљ, јер ми смо и сами, и за себе, имали енергија, које смо пустили у трк, у плес, у обухват свега).

Када су описивали призор неки око нас, они су то чинили у функцији илузорне равнотеже. Они су предвиђали борбу, које није било у резултату. Били су, сви ти уметници од јуче

и прекјуче, исувише прости констататори: као судије на арени где се боксује. Они су само констатовали један однос, не узимајући у оно шта га саставља. Резултат може бити и најслучајнија ствар: додајте једноме систему односа још једну силу, или је извијте и упутите другим правцем, и све је промењено. Међутим, схватијући саму динамику, ми схватамо и оно што те односе чини: те односе, а и саму могућност свих односа. Ми нисмо фетишисте резултата, који су најчешће лаж.

Мења ли се и сама динамика, по својој суштини?

Гете је рекао да уметност мора бити човечанска. Два су момента који су га, по свој прилици, навели да дође до тога уверења: елементи једног уметничког дела морају бити човечански. То је зато да би људи, сасвим природно и лако, испунили све празнине између тих појмова.

Затим, сама динамика, механизам прелаза од једног човечанског до другог човечанског, није дата у уметничком делу.

Динамика се подразумева. И она је, по сили околности човечанска – човекова. Зола изучава месецима разне светове: свет банкара, чиновника, попова, бонвивана, политичара. Све што је он отуда изнео јесу појмови, слике и представе – а ритам, који има то све да веже, механизам, који треба све то да покреће, није из тог специфичног света, већ је динамизам лично Золин.

Само у математици: дати су и елементи (као нешто полазно), а дат је и динамизам (математички метод) као нешто што оживљује елементе.

Гете је, можда прећутно, захтевао ту човечанску, оживљујућу психологију. Она је потребна за уметничко дело, све дотле докле се, изриком, уметничко дело не снабде и нечим што је замењује. Прећутно је узиман, у недостатку другог, човечански механизам, који покреће појмове. Узмимо Метерленка. Он опisuје вансветске светове. Па ипак, његова бића прећутно имају нашу йсихологију, донекле изменјену. Шекспир је то финије осећао, зато је већи уметник.

Ариел његов ради из сасвим других мотива и другим ритмом но ми, људи. А Лотијева Јапанка јесте Европљанка која је свршила савршену школу јапанизације. Велс, који такође није

уметник у извесном смислу, узима нове догађаје али се људи у тим догађајима психолошки стварно не мењају. Они се, рекли бисмо, мењају, али на један примитивно-наиван начин.

Нема дубоке, осовинске промене, промене која би ствари и ток њихов одбацивала или привлачила другим темпом и другом снагом.

Дакле, нови атоми – то још није све.

Нови атоми морају, и да имају ново кретање. Можда то, покаткад, долази и само по себи, извире једно из другога.

Апстрактна мисао и то је решила, још у Лајбницу: сваки атом представља не само супстанцијалност, просторност и време, већ је он и носилац покрета. Покрет је: његов саставни део. Покрет није само изван атома. И тако долазимо у прави динамизам, и тако одричемо равнотежу не само као резултат, већ и као такву. Равнотежа није чак ни у почетку била као што мисли Библија.

Само у том схватању моћи ће се уметност ослободити тога, да буде искључиво човечанска. Све оно, што човек прећутно даје, моћи ће бити, донекле, елиминисано и замењено нечим општијим или посебнијим – нечим другим.

Ово ослобођење, донекле је било отпочето у кинематографу и позоришту, које је стварало и нов свет, а и у самоме свету нове дејствујуће принципе.

Није доволно створити нов свет.

Нов свет мора да се креће, да се мења, да живи, да бива и да траје по својим својственим динамичким бесовима. Нови морају бити: и покрет и покренуто. И само то оправдава, и само то чини нов свет...

Има још једна могућност, донекле изведена код мистика, а то је: унети нову динамику, и нова образложења, нов ритам и нов ток, у стару стварност – уколико је то могуће.

То значи, тумачити људе, овакве какви су пред нама, не оним што су и где су, већ нечим сасвим другим, нечим без непосредне везе са њима. Тумачити Христа цветом и таласом.

Овим путем пошла је донекле модерна југословенска експресионистичка књижевност, у Крлежи, Црњанском и Андрићу.

Црњански то зове суматризмом. Ми живимо, дакле, да би тице друкчије певале и бильке измениле негде начин растења - али не код нас. Дакле, преокрета не мора бити код нас, већ на Суматри.

Андрић види у свакидашњици неке „чини се“ могућности које од ње стварају поезију и филозофију, не преображујући је. Ти песници унели су у стару васељену, нашу нову душу и хоће да нас увере: да стара васељена има нову душу, и да се ништа не мора мењати – јер све има, јер све може имати нову душу, ако ми само захтемо. „Кад оће два моја ока невесела“, вели Црњански. То је Клингсоров врт пред самим Васкрсењем. Они мисле да се могу избегнути ствари, помоћу илузије ствари. То је страх уморних (можда тренутно?) испред долазеће револуције духа, уморних, који хоће да нас увере да револуцију не морамо ни чинити, јер је пронађен модус, начин, да је имамо, не вршећи је, да дрво новог живота уроди плодом иако га ниједно ново сунце није грејало. А знају уморни, да је старо сунце умрло.

Они мисле, као што се мисли на јапанским сликама, да и фантом сунца буди растење и ослобађа полазак увис. А ипак, подсвесно, они, ваљда, знају, да нема компромиса... То је последњи и очајни, и тако често језиво уметнички покушај помирења, са бившим, са покојним, са оним чега више нема.

vasi. V Vojvodini sem videl, da se zadruge pogajajo z individualnimi pridelovalci, katerim zagotavljajo del donosa, drugi del pa dele po udeležbi. To je pomembna novost, pomembna za povečanje donosa in za vključevanje kmetov-individualnih pridelovalcev v socialistični sektor proizvodnje, tako da bo ta v tem videl sam tako svojo korist, kakor tudi korist skupnosti. Sami ste pokazali celo vrsto oblik vključevanja kmetov v socialistično proizvodnjo. Vzeto nasprotno, vidimo svetlo prihodnost za nas. V kratkem obdobju komaj nekaj let bomo imeli dovolj svojih pridelkov in glede pšenice na primer ne bomo odvisni od drugih držav...

V uresničevanju teh naših velikih nalog na vasi nam lahko vi mladi veliko pomagate. O vaših uspehih, ki ste jih tukaj omenili, in o drugih, prav tako pa tudi o vaših izkušnjah sploh, se zelo malo ve v naši javnosti. O tem bi morali več pisati, lahko pa bi pisali tudi vi sami.

Želim vam, mladi moji tovariši, veliko uspehov v prihodnjem delu, želim vam, da boste šli še pogumnejše in odločneje naprej. In nikoli ne pozabite, da so v kmetijstvu zelo velike možnosti. Potrebna nam je tudi industrija, nekatere tovarne moramo še spoplniti ali zgraditi, toda odslej bomo delali to postopno. Zdaj bomo posvetili večjo pozornost kmetijstvu, česar prej zaradi pomanjkanja sredstev nismo mogli. Zdaj spopolnjujemo našo industrijo in hitreje dvigamo naše kmetijstvo. Vi, mladi, nam morate tudi pri tem, kakor vedno doslej, pomagati.

MLADINO MORAMO VZGAJATI V DUHU HUMANIZMA, TAKO DA BO GLOBOKO ČLOVESKA IN BO LJUBILA DRUGE NARODE

Intervju za list »Mladost«

Ob obletnici prve proslave dneva mladosti leta 1957 in ob svojem rojstnem dnevu je predsednik republike Josip Broz Tito, ko se je odzval prošnji uredništva »Mladost«, sprejel direktorja lista Budislava Soškića in v enovernem razgovoru z njim pripovedoval o svojih včasih in izrazil mnenje o številnih vprašanjih.

— Dovolite, tovariš predsednik, da vas v imenu uredništva »Mladost«, glasila Ljudske mladine Jugoslavije, poprosim, da za naše bralce poveste kaj o tem, kateri trenutek v življenju je bil za Vas najdražji in kateri najtežavnejši.

— O enem samem trenutku bi bilo težko govoriti, saj je bilo veliko lepih in veliko težavnih. Omenil bi nekatere, ki so se mi najgloblje včisnili v spomin. Predvsem čas, ko sem bil v Rusiji med revolucijo, ko sem doživel zmago revolucije, zmago delavskega razreda. To me je zares silno navdušilo in tega vsekakor ne bom nikoli pozabil. Drugi tak trenutek je bil, ko smo zmagali v tej vojni, posebno, ko sem prvič prišel v Beograd in

ko smo zatem še naprej preganjali sovražnika na sremski fronti in dalje. Seveda je bilo še veliko drugih lepih trenutkov.

Težkih trenutkov je bilo pač več kakor lepih. Celo zelo težki so bili. Ne bom govoril o svojem težavnem življenju pred prvo svetovno vojno, med njo pa sem bil trinajst mesecov priklenjen na posteljo, ležal sem v bolnici, zatem pa delal kot ujetnik. Ni bilo lahko. Govoril vam bom samo o težavnih dneh v življenju, ne o hipnih težavah, ki jih je bilo zelo veliko.

Hudo je bilo na primer leta 1937, ko sem videl, da je naša partija na tem, da bo razpuščena, namreč takrat, ko jo je hotela Kominterna razpustiti. Hudo mi je bilo, ko sem videl, da so frakcijski boji privedli partijo zares do roba propada. To so bili težavni časi. Naj omenim še tiste trenutke, ki sem jih doživel v Moskvi, ko sem delal na tem, da se naša partija ohrani in konča frakcijski boj; takrat sem moral prebresti veliko težav, ki so mi jih delali na vseh straneh. To so med vsemi težavnimi trenutki najpomembnejši.

Seveda sem doživel težke trenutke tudi med vojno. In ne malo. Najhujše mi je bilo takrat, kadar je šlo med sovražnikovimi ofenzivami in hudimi boji za to, kako bi rešili ranjence. Hudo je bilo zame leta 1941 na Zlatiboru, ko smo morali pustiti 300 ranjencev, ki so jih Nemci potem pobili. Nismo mogli vseh evakuirati. Nismo imeli ne možnosti ne časa ne sredstev. Ravnootako hudo je bilo tudi v četrti ofenzivi, ko sem gledal ljudi, kako so od izčrpanosti na poti kratko malo umirali. Tudi v peti ofenzivi mi je bilo marsikdaj težko, posebno v tistih trenutkih, ko sem sprevidel, da ne bomo mogli rešiti vseh ranjencev. To so težki trenutki, ki so se mi najgloblje zarezali v spomin. Menim, da ni treba, da bi jih še našteval, saj je že to dovolj. Ko bi začel premišljati, bi se spornil še veliko hudi trenutkov. Gledeano v celoti je bilo vse življenje zelo težavno.

Mladina rada prebira članke, reportaže in knjige o Vašem življenju. Tako branje ji je najbolj pri srcu. Zdi se mi pa, da si iz tega, kar je objavljeno, ni mogoče ustvariti popolne podobe o tem, kako ste utegnili posvečati toliko skrbi vsestranskemu izobraževanju, če pomislimo na zamotane razmere, v kakršnih ste delali, in na nenehni praktični revolucionarni boj, ki ste v njem sodelovali brez oddiha.

— V stari Jugoslaviji sem bil kot partijski delavec obsojen na 6 let robije in čas v zaporu sem kar se je dalo izkoristil. Sam in številni tovariši, ki so bili z menoj zaprti, smo delali po 15 ur na dan. Tam sem se največ naučil. Seveda sem si tudi takrat, ko sem živel v Moskvi, ko sem delal v Kominterni, prizadeval, da bi si izpopolnil izobrazbo. Tam sem imel veliko možnosti za to, veliko knjig in drugega. To sta bili dve šoli. Robija je bila pravzaprav za mnoge naše ljudi univerza. Razen tega pa je treba omeniti še življenjsko šolo, ki jo imamo za seboj. Takrat je bilo za menoj že veliko let nenehnega boja in dela. Moral sem se učiti, če sem hotel izpolnjevati dolžnosti, ki sem jih imel.

— *Ob raznih priložnostih ste že poudarili, da se morajo novi rodovi čim natančneje seznaniti z revolucionarnimi tradicijami našega delavskega in mladinskega gibanja in spoznati like naših pomembnih revolucionarjev. Mladi ljudje na primer precej vedo o življenju Lole Ribarja, le malo pa o številnih vzornih borcih našega gibanja iz predvojnega obdobja. Ali bi hoteli, tovariš predsednik, povedati kaj o tem?*

— Prav res sem vam že hotel kdaj pa kdaj očitati, da današnja mladina, Ljudska mladina in komunisti, pozabljujo na te mladince-heroje, ki so pred vojno ilegalno delali in žrtvovali svoja življenja. Veliko je tovarišev, ki jim posvečajo v našem tisku prav malo pozornosti. To so n. pr. Oreški, Mišić, Debeljak in še mnogi drugi heroji, ki so bili voditelji mladine, a so padli v revolucionarnem boju. Vsi so se docela posvetili revolucionarnemu delu in bili sleherni trenutek pripravljeni dati tudi svoja življenja. Delali so, kolikor je bilo v njihovi moči, in vendar tako malo vedo o njih. Kaj ne bi mogli vsega tega zbrati? Lahko je poizvedeti, kakšno je bilo njihovo življenje, kaj so naredili za razvoj gibanja in za mladino v Jugoslaviji, pa tudi to, kje so pokopani. Veliko je na primer tovarišev, ki so živeli in bili na robiji z Zlatkom Šnajderjem, in ta je žrtvoval življenje in umrl ravno na robiji. Bil je eden izmed mladinskih voditeljev. Ob njihovih delih, heroizmu in požrtvovalnosti se je pozneje vzbujala in izpopolnjevala naša mladina. Menim, da bi bilo za današnjo mladino vzgojno, ko bi jo seznanili z njihovimi življenjepisi, tudi z delnimi življenjepisi takih revolucionarjev.

— Letošnje leto je bogato velikih političnih dogodkov, zelo pomembnih za nadaljnji gospodarski in politični razvoj naše dežele: pripravlja se perspektivni plan za razvoj našega gospodarstva, lotevamo se daljnosežnih ukrepov za pospeševanje kmetijstva in zadružništva, pred nami je II. kongres delavskih svetov, VII. kongres Zveze komunistov itd. V zvezi z vsem tem bi Vas prosili, da nam poveste kaj o vlogi in nalogah mladine v tem obdobju.

— Res je, da je letošnje leto zelo pomembno, da daje nekak impulz in odpira perspektive za nadaljnji razvoj pri nas, za vsestranski razvoj tako gospodarstva kakor kulture in vsega drugega. Seveda, mladina more in mora pri tem veliko pomagati.

Najprej bi povedal nekaj o kmetijstvu, zakaj zdaj mu lahko posvetimo vso pozornost. V prizadevanjih, da bi kmetijstvo zboljšali, pomaga zlasti lahko vaška mladina. Pri nas včasih ljudje takole mislijo in modrujejo: Dobro, zdaj nas je 18 milijonov, toda kaj bo čez nekaj let, ko nas bo 20 milijonov — žita ne bo dovolj, živeža ne bomo imeli. Jaz pa mislim, da bomo imeli, četudi nas bo 30 milijonov, dovolj lastnih možnosti za proizvodnjo vseh tistih sredstev, ki so potrebna za življenje.

Kakšni so danes naši donosi v kmetijstvu? Deset do dvajset metrskih stotov pšenice. So pa dežele, ki imajo po petdeset in celo šestdeset metrskih stotov. Če torej sedanje kmetijsko proizvodnjo podvojimo, to še ne bo končna faza, zakaj pri nas donose lahko podvojimo, lahko početverimo, če bomo imeli dovolj tehničnih in drugih sredstev, pa tudi kadrov, ki bodo delali na tem. Kmetijstvo čedalje bolj terja uporabo znanstvenih metod. Doslej smo pri nas delali empirično, po starem, in razumljivo je, da nismo mogli napredovati. Zdaj potrebujemo veliko agronomov, nujno potrebno je, da si vsak proizvajalec v kmetijstvu pridobi potrebno izobrazbo, da bo lahko pravilno obdeloval zemljo. V tem pogledu je treba dati prednost mladinici. Kdo drug bo to storil, če ne mladina?

Naš šolski sistem pa se je doslej razvijal precej stihiski. Premalo je bilo usmerjanja v šolanju, tako da nam je vselej kje primanjkovalo kadrov. Na tistem področju, kjer je bilo kadrov več, je delo steklo in vse se je usmerilo v to področje, v drugem, na primer v kmetijstvu, pa nismo imeli agronomov in dru-

gih potrebnih kadrov. Zdaj bomo seveda naš šolski sistem bolje usmerjali, tako da se bo zboljšal, posebno kar se tiče šol na vasi. Naše osemletke ne bodo nič več take, da učenci, ki jih končajo, ne vedo ne kod ne kam. Doslej so hoteli vsi, ki so končali osemletko, na gimnazije, šele potem, če v gimnazijah niso imeli uspehov — so šli v kmetijstvo.

Naše šole morajo biti take, da bodo vsakega našega državljanana usposobile za določeno funkcijo v nadalnjem razvoju naše dežele. Mladino čakajo pri tem pomembne naloge in v tem pogledu ima veliko perspektivo, velikanske možnosti.

V tehničnem razvoju naglo napredujemo, čeprav nam je tudi tukaj še marsikaj potrebno. Kadar govorimo o povečanju produktivnosti dela, moramo misliti na to, da je povečanje produktivnosti dela v marsičem odvisno tudi od vzgoje mladine, ki mora biti tudi v tehničnem pogledu temeljiteje izobražena. Pri nas je zelo malo tehnično izobraženih ljudi, in vendar bi moral vsak mladinec vedeti kaj s tega področja. Če pogledamo na primer kako tehnično zelo razvito deželo, bomo videli, da je v njej prav malo ljudi, ki ne bi, denimo, lahko takoj sedli za volan in vozili avtomobil. Delo za tehnično izobrazbo naših državljanov mora zajeti predvsem mladince in mladinke.

Kar se tiče nalog mladine, je treba poudariti tudi pomen prostovoljnega dela, ki ima danes drugačen značaj. Po mojem mnenju mladinsko prostovoljno delo za našo skupnost ni samo ekonomskega pomena, ampak predvsem velikega vzgojnega pomena. Pred letom, dvema, je bilo opaziti med mladino nekaj pojavov brezperspektivnosti, in to je nanjo slabo vplivalo. Takrat sem bil jezen in sem pogosto očital, da so mladinski voditelji, ki naj bi mladino pravilno usmerjali, premalo dejavnii. Zdaj pa vidim, da niso bili krivi samo mladinski voditelji, ampak mi vsi skupaj.

Zdaj je dana perspektiva in možnost za razvoj. Prostovoljne mladinske akcije morajo prinesi neko gospodarsko korist, predvsem pa morajo biti vzgojne. Kolektivno življenje mladine, medsebojno seznanjanje in seznanjanje z izkušnjami, ki jih da kolektivno življenje, bo vsekakor vzgojno vplivalo na vsakega posameznika, in to bo velikanskega pomena. Zdaj delamo to samo v okviru republik in okrajev; to so zdaj velike ekonomske enote in v njih mora imeti mladina določeno mesto in naloge, ki jih bo

opravljala. Tudi poslej bodo kolektivne akcije v glavnem v okviru republik in okrajev, možne pa so tudi v zveznem merilu.

— Za letos je predvidena neka zvezna mladinska delovna akcija in pri mladini je vzbudilo to velik odmev. Toda...

— V pogledu investicij imamo še vedno opraviti z veliko težavami. Ravno zato smo morali investicije zmanjševati. Vendar menim, da to ne bi smela biti ovira in da bi naslednje leto lahko spet začeli z velikimi mladinskimi prostovoljnimi akcijami.

Mogoče so bili objekti, ki jih je grajila mladina, nekoliko dražji, toda narejeni so bili v neverjetno kratkem času in zategadelj seveda celo zelo poceni. Kaj nam neki pomaga, če gradimo štiri ali pet let kako cesto, ki ni niti polovico tako dolga kakor avtomobilска cesta Beograd—Zagreb in nas ravno tako ogromno stane. Menim, da bi morala prevzeti mladina neko dočeno področje, področje z objekti, ki so velikega gospodarskega pomena in ki morajo biti kmalu izdelani. Če ne bi bilo mladinskih brigad in če ne bi pospešili dela na avtomobilski cesti Beograd—Zagreb, bi s plačano delovno silo gradili to cesto veliko dlje; isto velja tudi za progi Brčko—Banovići, Šamac—Sarajevo in za druge objekte.

Nič koliko je objektov, ki bi jih morala tudi zdaj graditi mladina. Po mojem mnenju, na primer Novi Beograd ne bo dobil prave podobe, vsaj v glavnih potezah, vse dotlej, dokler ne bo pri tem sodelovala tudi mladina. Novi Beograd delajo po koščkih, potreben pa bi bil močan zagon in množično delo, potreben je mladinski elan. Seveda bo potrebna kljub temu tudi druga delovna sila, ki bo zaposlena s posebnimi deli. Del je veliko: zgraditi je treba bulvare in trge, zasaditi drevje, ki dolgo raste, in podobno. Vse to je mogoče narediti, še preden se začne graditi hiše, in vse to lahko naredi mladina. Menim, da je Novi Beograd stvar mladine, da ga mora graditi mladina. Vidite, tudi ta akcija je zveznega značaja, in takih akcij je lahko še veliko.

— Tiste generacije naše mladine, ki so sodelovale v vojni in pri velikih povojnih delih, so lahko občutile moč kolektiva in se prekatile.

— Sedanja generacija pa vsega tega ni doživela in zato je drugačna. Drugače čuti, popolnoma drugače gleda na nekatere stvari in dati ji moramo spodbude. Že pet do šest let je minilo, kar mladina ni sodelovala pri velikih delih. Zdaj bi bilo treba z njimi spet začeti. Vztrajal bom pri tem, saj me nihče ne more prepričati, da to ni koristno. Nasprotno, zelo koristno je. V takih stvareh ne gre gledati vse od blizu in skozi dinar, ampak v perspektivi, presoditi je treba, koliko lahko to koristi vzgoji naše mladine, pa tudi v ekonomskem pogledu. To je tudi velikanska politična spodbuda, in sicer ne samo za mladino, temveč za vse ljudstvo.

Mladino moramo znati zaposliti, potem nanjo ne bodo delovali negativni vplivi. Seveda, mladina mora imeti tudi svoje veselje, veselje pa si poišče v raznih zabavah, pa tudi v delu... Nekje mora sprostiti svojo mladostno energijo.

Kar zadeva sprejemanje najboljših mladincev v Zvezo komunistov, je po mojem mnenju zelo napak, da mladincev iz sedmega in osmega razreda gimnazije, ki so dobri, a še niso člani ZKJ, nihče ne sprejme, ko odhajajo na univerzo, potem se pa tam izgubijo. In vendar so med njimi zreli, zelo dobri ljudje, ki bi lahko bili člani partije. Take mladince bi bilo treba sprejemati v našo Zvezo vsaj leto dni, preden odidejo iz gimnazije na druge študije. Z nekaterimi spremembami v statutu bomo zdaj uredili tudi to, da bo mogoče sprejeti srednješolce v Zvezo komunistov, tudi če ne bodo še izpolnili osemnajst let.

— Tovariš predsednik, vseskozi ste se zelo živo zanimali za vzgojo mladine. Radi bi Vas spomnili na dejstvo, da pojavi neupravičenega komercializma na nekaterih področjih našega kulturnega življenja otežujejo številne pozitivne napore na tem področju. Tako je na primer filmski repertoar prenapolnjen z mnogimi slabimi filmi, ker so taki filmi cenejši in prinašajo več dohodka. Kaj menite o tem?

— Film mora biti eden izmed zelo pomembnih činiteljev pri vzgoji naše mladine. Zato se pri izbiri tujih filmov ne sme gledati samo na to, koliko dobička bodo prinesli, kolikšen bo zasluzek. Pri filmu je treba gledati tudi na drugo plat, na njegovo vzgojno vlogo. Ravno tako je treba tudi predvajati več dnevnikov iz našega vsakdanjega življenja in pa naše dokumentarne

filme, ki so vzgojnega značaja. Toda naši kinematografi misijo samo na zaslužek in se tega bolj otepajo. To je napak, zakaj iz teh filmov lahko ljudje spoznajo, in to je tudi pomembno, kaj in kako se dela pri nas. Zato tudi ni prav nič važno, ali bodo prinesli toliko dobička kakor razni »šund filmi«, ki jih ljudje gledajo zato, ker kaj boljšega pač ne morejo.

Tudi sam v prostih urah marsikdaj gledam filme. Zelo rad gledam seveda dobre filme, pogosto pa se zgodi, da že med predstavo odidem, če film nima prave vsebine, ker ga kratko malo ne morem gledati. Po mojem mnenju lahko taki filmi škodljivo vplivajo na našo mladino. Prav jezim se, da predvajajo take filme. Vem, v čem je razlog: ti filmi so veliko cenejši, medtem ko so dobri filmi dragi.

Nekaj moramo torej ukreniti, da bodo naši kinematografi predvajali več domačih filmov, sploh boljše filme, ki lahko vzgojno vplivajo. Kar se tega tiče, imamo na srečo slabih domačih filmov malo. Čeprav naši filmi nimajo vselej velike umetniške vrednosti, so pa vzgojni in le malo jih je, ki niso. Reči je treba, da je smer, ki jo je ubrala v svojem razvoju naša domača filmska produkcija, dobra.

— Naša filmska kritika pogosto ocenjuje domače filme veliko strože.

— Res je, vsako malenkost jim očita...

— ...medtem ko je pogosto nekritična do nekaterih veliko slabših tujih filmov.

— Nič čudnega ni, da so bili naši filmi sprva po kakovosti slabši. Zdaj so že boljši... Prav rad gledam domače filme, raje kakor tuje. Seveda bi imel tudi kaj pripomniti, a na splošno ne. Ponavljam, da se je kakovost našega filma zboljšala, v pogledu vsebine, pa tudi kar se igre tiče.

— Kar se tiče kulturnega življenja in problema vzgoje mladine, je dejstvo, tovariš predsednik, da družbeno in kulturno-zabavno življenje mladine precej omejujejo neugodni materialni pogoji: mladina pogosto nima prostora, kjer bi se sestajala in kulturno zabavala, tako da je včasih res prepričena ulici in kavarni. Zelo malo je n. pr. mladinskih domov, kulturnih domov pa ne izkoriščajo dovolj za kulturno življenje in zabavo mladine.

— Čemu so potem namenjeni ti kulturni domovi? Poleg drugih državljanov se mora v njih sestajati tudi mladina in se vključevati v njih v skupno družabno življenje. V njih so lahko predavanja tudi za mladino, pa tudi plese bi lahko prirejali. Seveda ne morete zdaj povsod zidati nove domove izključno zase, ker nimate sredstev za zidavo in vzdrževanje. Tamkaj, kjer domov ni in kjer tudi ni mogoče dobiti prostorov, ki bi jih mladina uporabljala za zabavo in tudi za kolektivno vzgojo, morate sami pokazati malo iniciative. Mislim, da bi lahko Ljudska mladina v takih primerih organizirala kakve akcije za zidavo svojih domov in skupnost bi tudi dala v take namene nekaj sredstev. Ravno tako menim, da bi bilo treba mladini vrniti prostore, ki jih je že prej uporabljala. Od mladine veliko zahtevamo, vselej ji pa ne damo tega, kar potrebuje, da bi se lahko razvijala, kakor je treba.

Vidite, všeč mi je, da se je začela razvijati taborniška organizacija. Pa tudi ta pogosto ne dobi pomoči in težko damo kak milijon dinarjev za šotore, ki manjkajo tej organizaciji. Te stvari niso tako drage. Prizadevali si bomo, da bo dala skupnost več sredstev, da bi lahko ta organizacija zajela čim več mladincev. Otroci pridejo skupaj, vsak otrok ima svoje dolžnosti, tu vlada disciplina, krepi se občutek dolžnosti do kolektiva. To je posebnega pomena, zakaj v vzgojnem pogledu lahko kolektiv na posameznika kar se da močno vpliva.

Sicer pa mora dejavnost v taborniški organizaciji kakor v Zvezi za telesno vzgojo »Partizane« potekati v istem duhu in temeljiti na enotnih vzgojnih načelih.

Kar se tiče pionirskev organizacij in njihove vzgojne vloge, se mora mladina bolj pobrigati za delo teh organizacij.

Otrokom je treba ustvariti različne oblike življenja, oblike, v katerih bo prišla predvsem do veljave njihova otroška mentaliteta, tako da bodo živeli otroci resnično svoje življenje in da bodo, dokler so otroci, tudi res otroci. Nič ni bolj moreče za razvoj otroka kakor enoličnost, ki tako mučno vpliva na njegov razvoj.

Za otroke je življenje v pionirskem kolektivu pomembno. Kolektiv mora vplivati na njihovo vzgojo in popravljati napake pri posameznih otrocih, pa tudi napake otrok, ki niso zajeti v organizaciji. Takemu otroku se lahko reče, denimo, da bo sprejet v pionirsko organizacijo, če se bo poboljšal, ali pa, da nima pra-

vice postati tabornik, dokler se ne poboljša. To bo na otroka vplivalo, zamislil se bo in povprašal, čemu ne more biti v organizaciji pionirjev ali tabornikov, potem pa bo sam doumel, da tega še ni vreden. Vse to pomaga pravilno oblikovati otroški značaj.

Dolgi referati za otroke niso primerni, povedati jim je treba koristne in zanimive zgodbe, recimo o življenju in boju naših mladićev in še o marsičem drugem. Nič koliko je pri nas snovi za take zgodbe in otroci jih bodo zelo radi poslušali. Spominjam se, kaj je naredilo vtis name, ko sem bil še otrok. Rad sem prebiral knjige, ki so opisovale kakega fanta ali otroka lepega značaja, ki se je odlikoval s kakim pogumnim dejanjem. To se mi je vtišnilo v spomin, vplivalo je name in želet sem, da bi bil tudi sam tak.

— Ko že govorimo o mladini, tovariš predsednik, dovolite, da Vas vprašam o nečem, kar, res je, ne zanima samo mlađe generacije. V nekaterih deželah, posebno na Zahodu, namreč pogosto govore o trenju med starimi in mladimi generacijami. Pri nas se to vprašanje seveda drugače zastavlja, vendar bi Vas prosil, da nam kaj poveste o tem.

— Pri nas med generacijami ni trenja, zakaj ves naš razvoj je tako dinamičen, da mladino privlači. Do trenja bi prišlo, če bi stagnirali, če mladina ne bi imela prave perspektive. Ker pa mladina vidi nenehen napredok, ker vidi, kako se nenehoma dinamično razvija vse življenje, ter vidi perspektivo zase, ne more biti nobenih trenj. Pri nas je mogoč samo naravni potek stvari — eni odhajajo, na njihovo mesto pa prihajajo drugi — in zato je treba mladino vzgajati, da nas bo lahko nadomestila.

— Katero lastnosti je treba potem takem po Vašem mnenju najbolj gojiti pri sedanjih generacijah mladine, glede na potrebe in zahteve našega časa?

— Najpozitivnejše revolucionarne lastnosti so vztrajnost, smisel za kolektivno življenje in trdna povezanost z ljudstvom. Če ima človek te lastnosti, potem ni samo zmožen junaških dejanj med vojno, ampak tudi velikih dejanj pri vsakdanjem delu, v gospodarstvu, in povsod, kjer koli dela. Te lastnosti največ pripomorejo, da postane dostenjen državljan dežele, ki v vsestran-

skem poletu nenehoma napreduje v svojem razvoju. Seveda je poleg tega potrebna tudi pripravljenost na žrtve.

Našo mladino moramo vzgajati tako, da bo ljubila svojo deželo, da bo ljubila domovino in da bo pripravljena vselej, kadar bo potrebno, dati tudi življenje za njeno neodvisnost. To je zelo potrebno tudi dandanes in ni prav nič v nasprotju z internacionalizmom. Naša dežela je socialistična, gradi novo življenje v težavnih pogojih in nikakor ne moremo dovoliti, da bi se naši mladini začeli pridigati, da jih ni treba braniti domovine, češ da smo zoper vojno, zakaj to bi bil defetizem najhujšega kova. Boj zoper vojno je sestavni del vse naše zunanje politike, vendar se s tem bojem razume tudi pripravljenost mladine, da se bo, če bo potrebno, zavzela za obrambo svoje dežele.

Jasno je, da je treba mladini vcepljati internacionalizem, ne pa mržnje do drugih narodov. Saj vidite, da je imelo geslo »Deutschland über alles!« najstrahotnejši odnev prav pri mladini v sami hitlerjevski Nemčiji. Izoblikoval se je izprijen tip mladinca, pripravljen tudi na najhujše umazanosti in zločine. Hitler je zlahka pridobil zase nemško mladino, čeprav je razglašal uničenje vsega človeštva, uničenje vseh drugih, samo da bi prevladala Nemčija. Tudi to je treba upoštevati. Zato nikar ne pozabite poudarjati humanizma, humanistične vzgoje mladine, zakaj to je pri njej velikega pomena, posebno v mlajših letih, ko pogosto celo v negativnih pojavih vidi nekako »junaštvo«. Našo mladino moramo vzgajati v duhu humanizma, zato, da bo globoko človečanska in da bo ljubila druge narode. Seveda pa ne bo mogla ljubiti kakega državnika, ki bo razglašal, da je treba probleme reševati z vojno. Pri nas mladine ni težko vzgajati v tem duhu, že zgolj zaradi značaja in načelnosti vse naše zunanje politike.

Ne smemo delati razločkov med narodi, pač pa med državnikami (včasih celo med državami) glede na to, kakšno je njihovo stališče v mednarodnih odnosih in kako ravnajo, denimo, z našo deželo kot neodvisno in socialistično deželo. Naši odnosi do drugih narodov morajo biti vselej prijateljski, zakaj nesporazumi in spori med vladami so nekaj začasnega, ne trajna stvar. Poglavito je, da se zavedamo in mislimo na to, da prijateljstva ne ustvari kak trenutni akt, ampak da je to stvar dolgotrajnega procesa stikov in prijateljskih odnosov.

Zato je razumljivo, da naše težave v odnosih s posameznimi deželami ne bi smelete povzročati sprememb v razpoloženju našega javnega mnenja do posameznih narodov, bodisi na Vzhodu, bodisi na Zahodu. Naši ljudje ne smejo zaradi trenutnih težav v odnosih z nekaterimi izmed vzhodnoevropskih dežel izgubiti zaupanja do narodov teh dežel in ne smejo biti razočarani, ampak morajo nasprotno nenehno delati na tem, da se med seboj še bolj spoznamo, zbljižamo in da se bo medsebojno zaupanje še okreplilo. V tem smislu morajo nenehno delati tudi mladinske organizacije in mladinski tisk; kljub napačnemu ravnanju do naše dežele ne bi smelo med mladino priti do kakih naglih sprememb v razpoloženju ali do dezorientacije, zakaj to bi oteževalo razvoj prijateljstva z mladino in narodi teh dežel. Zategadelj nikar posnemati ton in načina, kakršnega uporablja mladinski in drug tisk v nekaterih deželah, saj jim bo praksa pokazala, da ne delajo prav. Prišel bo čas, in nemara ni več da leč, ko bodo naši odnosi s Sovjetsko zvezo in vzhodnoevropskimi deželami dobri. Do tega mora priti, saj drugače tudi ne more biti. Zdaj se ti odnosi že zboljšujejo in če gledamo realno, mora priti do dobrih odnosov. Vse bomo storili, da bi prišlo do njih.

SPORT IN TELESNA VZGOJA STA VSENACIONALNO POMEMBNA ZA NASO DEŽELO

Besede tovariša Tita na centralni proslavi dneva mladosti v letu 1957

Dragi mladinci in mladinke, tovariši in tovarišice!

Dovolite, da vam čestitam k dnevu mladosti in da se najtopleje zahvalim vsem udeležencem v štafeti in vsem našim narodom, ki so s to štafeto danes vnovič izrazili zaupanje meni kakor tudi tovarišem, ki skupaj z menoj delajo v prid naši deželi.

Vesel sem, da se naša mladina tako zelo zaveda pomena, ki ga ima telesna vzgoja, ki ga ima šport, čemur je posvečen ta dan. Šport in telesna vzgoja sta za našo deželo obče narodnega pomena. Imeti moramo krepko mlado generacijo, novi rodovi, ki prihajajo, morajo biti vsestransko vzgojeni, v športu in v telesni kulturi nasploh pa morajo ojekleneti, da bodo lahko z uspehom delali za srečnejšo prihodnost in da bodo sposobni premagati številne težave, ki nas še čakajo.

Nekateri ljudje nemara menijo, da je šport zabava in luksus. Taki nazori so zastareli. Zame sta šport in telesna vzgoja naših državljanov splošna narodna potreba, potreba, da ustvarimo nove generacije zdravih ljudi, ki se bodo v mladih letih s športom utrdili.

Današnji dan je hkrati tudi izraz nenehnih prizadevanj, da bi se naša mladina — tako sedanje kakor prihodnje mlade gene-

ŠOLE JE TREBA KAR NAJBOLJ PРИБЛИŽАТИ PROIZVODNJI

Iz razgovora z učenci v gospodarstvu

16. maja 1957 je tovariš Tito sprejel skupino 30 učencev v gospodarstvu iz raznih krajev naše države in se z njimi dalj časa razgovarjal. Med drugim je dejal:

Zelo pomembno je, da bo naš naraščaj, zlasti naraščaj v industriji, kar najbolj kvalificiran. Da bi pa to postal, moramo izvesti reformo šolskega sistema. Docela se strinjam z vami, da morajo imeti industrijske šole in vajenske šole določeno stopnjo in da mora imeti vsak, ki jo konča, možnost, da nadaljuje šolanje, če to želi. V nekaterih državah, na primer v Sovjetski zvezi in Ameriki, se delavci uče in opravljajo izpite, ne da bi zapustili proizvodnjo. Najboljši inženirji postajajo prav iz takšnih delavcev, ki so sodelovali v proizvodnji. To so navadno odlični obratni inženirji. Tudi mi bomo morali prilagoditi vajenske šole takšnemu sistemu, da bi se lahko delavci izobraževali in dosegali višje kvalifikacije, zlasti če so sposobni. Vse to se šele pripravlja in bosta tako šolski sistem kakor tudi to vprašanje hkrati urejena.

Napačno bi bilo, če bi dopustili, da bi nekatere šole izgubile potreben kriterij in da bodo tako rekoč »ne na nebu ne na zemlji«. Že sam začetek vzgajanja naše mladine je bil takšen, da so osemletne šole izšolale dijake, ki so šli lahko naprej le v

gimnazije, katerih zmogljivost pa je bila obremenjena. Zdaj pa smo dali osemletnim šolam takšen značaj, da se lahko učenci v njih pripravljajo tudi za delo v drugo smer, na primer za delo v kmetijstvu. Te šole bodo usposobile otroka, da se bo lahko usmeril k delu. Zavedamo se dosedanjih pomanjkljivosti, spoznali smo jih in skušali jih bomo popraviti.

Kar pa zadeva šole za učence v industriji, se zastavlja vprašanje, ali je umestno, da so le-te pri tovarnah. Menim, da bomo morali te šole uvrstiti v splošni šolski sistem. Ne bomo pa razpustili šol, ki že obstajajo, prav tako pa bomo dovolili tovarnam, da ustavnijo svoje šole, v skladu s splošnim šolskim sistemom. Zelo pomembno je, da se bodo naše šole kar najbolj približale proizvodnji, ker ima ločevanje od proizvodnje škodljive posledice. Prav tako moramo tudi inštitute kar najbolj približati proizvodnji.

Obljubljjam, da se bom zavzel, kar najbolj se da, za to, da bi vaša vprašanja ugodno rešili. Tu pa ne gre toliko za vprašanje materialnih sredstev kolikor za šolski sistem in kadre.